

Fonda¹ PSRS Iekšlietu Tautas komisariāta pārbaudes un filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas dokumentu analīze

B. hist. Gatis Liepiņš

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis

Darbs izstrādāts Dr. hist. Jāņa Ķerusa zinātniskā vadībā

Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK) pārbaudes un filtrācijas nometnes un punktus izveidoja Otrā pasaules kara laikā, kur filtrācijai pilsoņu politiskās lojalitātes pārbaudei ievietoja sarkanarmiešus, kuri izbēguši no nacionālsociālistiskās Vācijas gūsta vai izlauzušies no aplenkuma². Vēlāk tur ievietoja personas, kuras dienējušas nacionālsociālistiskās Vācijas armijas formējumos (Vācijas armijā), tai skaitā latviešu policijas bataljonos un latviešu leģiona 15. un 19. divīzijā, mobilizētos Vācijas armijas valsts darba dienestā, izvestos piespiedu darbos uz Vāciju vai koncentrācijas nometnēm, aizsargus, personas, kuras sadarbojušās ar Vācijas okupācijas iestādēm, kā arī personas bez dokumentiem un uz aizdomu pamata aizturētos Latvijas iedzīvotājus, tai skaitā kara noslēgumā Kurzemē. 1945. gadā personu nokļūšana filtrācijā kļuva masveida.

Uz filtrācijas nometnēm nosūtīja padomju bruņoto spēku gūstā nokļuvušos PSRS pilsoņus no angļu, amerikāņu, franču

---

¹ Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā esošais fonds *PSRS Iekšlietu Tautas komisariāta pārbaudes un filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas*.

² Pavisam laika posmā no 1944. līdz 1945. gadam "uz Sarkanās armijas savākšanas–pārsūtīšanas punktiem LPSR Kara komisariāts nosūtīja 1428 vācu ielenkumā vai gūstā bijušus Sarkanās armijas karavīrus". Riekstiņš, Jānis. "Latvijas iedzīvotāju mobilizācija Sarkanajā armijā (1944 – 1945)", *Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, Nr. 16. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005, 433. lpp., atsaucoties uz LVA, 1248. f., 3s. apr., 4. l., 13. lp.

okupācijas zonām, pārbaudīja no Vācijas repatriēto un PSRS armijas ieņemto teritoriju iedzīvotāju lojalitāti. Filtrācijas oficiālais mērķis bija pārbaudīt visu, ko persona ir darījusi nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā, un konstatēt, vai sadarbojusies ar okupantiem. Tā kā PSRS ekonomika un infrastruktūra kara laikā bija sagrauta un filtrācijā pārsvarā nonāca jauni cilvēki darbspējīgā vecumā, tad filtrācija faktiski kļuva par līdzekli, lai padomju tautsaimniecības atjaunošanā spaidu apstākļos nodarbinātu vairākus miljonus PSRS okupēto teritoriju iedzīvotāju. Filtrējamie nonāca speciālās nometnēs, kas atradās visā PSRS teritorijā, un tur veica dažādus darbus necilvēcīgos apstākļos.

Latvijas teritorijā bija izveidotas desmit PSRS IeTK filtrācijas nometnes un punkti, tostarp Rīgā, Daugavpilī un Jelgavā. PSRS šādas nometnes un punkti bija, piemēram, Medvežegorskā (Karēlijā), Maskavā un tās apgabalā, Tambovas apgabala Moršanskā, Molotovas (Permas) apgabala Soļikamskā, Sverdlovskas apgabalā, Habarovskas novada (Magadanas apgabala) Kolimā, Komsomoļskā pie Amūras. Pavisam PSRS teritorijā bija 87 filtrācijas nometnes un punkti. Filtrācija notika arī ārpus PSRS robežām, kopumā 77 dažādās Eiropas valstu teritorijās: Vācijā – 48, Polijā – 7, Čehoslovākijā – 12, Austrijā – 6, Rumānijā – 1, Ungārijā – 1, Francijā – 1, Sarkanās armijas dienvidu grupā – 1.³

Pamatoti uzskatīt, ka filtrācijā bijuši aptuveni 80 līdz 90 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju. Pašlaik gan nav zināms precīzs filtrācijai pakļauto Latvijas iedzīvotāju skaits, jo Latvijā atrodas arī to PSRS iedzīvotāju, kurus Latvijā ievēda Otrā pasaules kara laikā, lietas, savukārt Latvijas iedzīvotāju lietas var atrasties citos bijušās PSRS arhīvos. Tomēr filtrāciju piedzīvojušo Latvijas iedzīvotāju skaits ir iespaidīgs un pārsniedz masveida deportāciju apjomus 1941. vai 1949. gadā.

Līdz šim Latvijā nav veikti ievērojami pētījumi par filtrāciju un tās mērķiem, norisi un apjomiem. Tāpat nav izdarīti nopietni secinājumi par filtrācijas procesa iespaidu uz Latvijas sabiedrību, tās

---

³ Перечень мест хранения документальных материалов спецлагерей, проверочно-фильтрационных лагерей, пунктов и сборно – пересыльных пунктов, С. 1 – 16; Beika, Aivars. "Filtrācijas dokumenti liecina", *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1, 1994, 52. – 54. lpp. Citēts pēc Bambals, Ainārs, *Latvijas PSR represīvo iestāžu dokumenti kā vēstures avots. 1940 – 1941; 1944 – 1991*, promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012, 97. lpp.

sociālo atmiņu, valstī, sabiedrībā un katra indivīda dzīvē notiekošo procesu uztveri. Jāvērš uzmanība, ka Latvijā filtrācijas tēma ir ne tikai zinātniski maz pētīta, bet tā arī nav izpelnījusi plašsaziņas līdzekļu uzmanību, pat publiskajās diskusijās par šo jautājumu runā maz vai nelabprāt.

Filtrācijas lietas, salīdzinot ar citu represēto personu, kā deportēto un politiski sodīto lietām, pētniecībā izmantotas daudz retāk. Daži pētnieki ir filtrāciju pieminējuši savās publikācijās. Piemēram, dzejnieks un publicists Egīls Zirnis savā publikācijā *Pēc kara* citē kādu filtrācijas aculiecinieci un raksturo filtrāciju kopumā:

““Pa lauku viena pēc otras nāca armijas ķēdes, cik vien tālu varēja redzēt. Visus jaunos vīriešus paņēma līdz uz filtrāciju.” Oficiāli gan filtrācijas ideja bija noskaidrot, vai cilvēks vainojams nodarījumos pret padomju varu. Taču arī tos leģionārus, kas leģionā nebija iestājušies brīvprātīgi un nebija darbojušies policijas bataljonos, mājās atlaida tikai 1946. gada beigās.”⁴

Savukārt Dr. hist. Aivars Beika⁵ filtrāciju raksturojis kā neredzamo un visaptverošo Valsts drošības komitejas (VDK) kontroli, bet filtrācijas dokumentus kā atspulgu mehānismam, kurā bija ierauts katrs filtrācijā bijušais Latvijas iedzīvotājs. Vēl Latvijas iedzīvotāju filtrācijas jautājumu aprakstījuši un pētījuši, piemēram, Darjušs Roguts (*Dariusz Rogut*)⁶, Jānis Riekstiņš⁷, Dr. habil. hist. Tāļivaldis Vilciņš⁸ un Dr. hist. Ainārs Bambals⁹.

---

⁴ Zirnis, Egīls. *Pēc kara*. Pieejams: http://pra.vip.lv/pec_kara.htm

⁵ Beika, Aivars. “Filtrācijas dokumenti liecina”, *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1, 1994, 48. lpp.

⁶ Roguts, Darjušs. “Latvieši padomju pārbaudes – filtrācijas noietnēs pēc Otrā pasaules kara”, *Baltijas reģiona vēsture 20. gadsimta 40. – 80. gados*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, Nr. 24. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009, 581. – 597. lpp

⁷ Riekstiņš, Jānis. “Varas un pārvaldes institūciju politika un mehānismi politisko represiju īstenošanā pret Latvijas iedzīvotājiem, 1944. – 1945. gads”, *Otrais pasaules karš un Latvija: notikumi un sekas 20. gadsimta 40. – 60. gadi*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, Nr. 27. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011, 148. – 169. lpp

⁸ Vilciņš, Tāļivaldis. “Latviešu leģionārs 50 gadu pēc kara. Socioloģisks aspekts”, *Latvijas Arhīvi*, Nr. 2, 1994, 32. – 40. lpp.

⁹ Bambals, Ainārs, Latvijas PSR represīvo iestāžu dokumenti kā vēstures avots. 1940 – 1941; 1944 – 1991, promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012.

reģistrēta Olgas Semerovas filtrācijas lieta¹², līdz 1957. gada 15. novembrim, kad kā pēdējais 91034. kārtas numurs piešķirts Zinovija Maksimova filtrācijas lietai¹³. Minētais ļauj secināt, ka filtrācijā bijušas 91 034 personas. 1821. fondā ir 26 lietu reģistrācijas žurnāli. Spriežot pēc šī fonda uzskaites lietā norādītās informācijas par veikto esības pārbaudi, fondā atrodas 58 421 lieta.¹⁴

Ievērojot to, ka 1821. fonds joprojām nav pilnībā aprakstīts, veikts daļējs 1. apraksta lietu apraksts, lietu aprakstu vietā izmanto iepriekš minētos 26 reģistrācijas žurnālus. Šajos žurnālos ir reģistrētas lietas par katru aprakstu atsevišķi hronoloģiskā secībā. Tāpat izmantojama filtrācijas lietu meklēšanā un atlasē filtrācijas alfabētiskā uzskaites kartotēka, kas kārtota pēc uzvārda, vārda un tēva vārda kirilicas alfabēta secībā.¹⁵ Daudzos gadījumos latviešu vārdi krievu valodā atveidoti un pierakstīti nepareizi. Šāda personu reģistrācijas kārtība pastāvēja visos PSRS IeTK un VDK arhīvos. Laikmetīga apraksta neesība apgrūtinā 1821. fonda dokumentu izmantošanu pētniecībā. Turklāt, ievērojot to, ka nav pārbaudīta alfabētiskās uzskaites kartotēkas un tajās norādīto personas filtrācijas lietu numuru atbilstība numerācijai, kas fiksēta reģistrācijas žurnālos, lietu atlase ir nopietni apgrūtināta. Faktiski atlase, kas balstītos uz noteiktu personu kopuma identificēšanu, veicama, vien izmantojot alfabētisko uzskaites kartotēku. Tā kā kartīšu skaits ir milzīgs, tad šāda veida atlase ir laikietilpīga.

Novērtējot filtrācijas lietu fizisko stāvokli, jāsecina, ka tas ir apmierinošs. Dažviet dokumenti sagatavoti, izmantojot zemas kvalitātes papīru vai rakstāmpiederumus, kā zīmulis, tinte, tādēļ vietām teksts sācis dzist un kļuvis grūti salasāms. Ievērojot laiku, kad dokumenti sagatavoti, arī padomju represīvajām iestādēm trūka papīra, tādēļ bieži rakstāmpapīra vietā dokumentu sagatavošanai izmantoja jebkuru tobrīd pieejamo papīru, tostarp topogrāfiskās kartes, tapetes, aprakstīta papīra otru pusi, silķu ietinamo papīru. Lielākā daļa dokumentu rakstīta rokrakstā krievu valodā, tāpēc pētniekam, kurš tos pēta, jābūt gan krievu valodas pratējam un

---

¹² LVA, 1821. f., 2. apr., žurnāls Nr. 1, 1. lp.

¹³ LVA, 1821. f., 2. apr., žurnāls Nr. 26, 1. lp.

¹⁴ LVA, 1821. f., fonda uzskaites lieta.

¹⁵ LVA, 1821. f., vēsturiskā izziņa, 6. lp.

padomju lietvedības zinātājam, gan arī rokrakstu pazinējam. Iepazīstoties ar filtrācijas lietām, jāņem vērā IeTK darbinieku izglītības līmenis un zināšanu apjoms par Latviju, tādēļ dokumentācijā ir kļūdas pat adresu vai vietu nosaukumu pierakstā. Filtrācijas lietas parasti ir līdz divdesmit lapām biezas, tomēr sastopamas gan plānākas, gan biezākas. Tas, cik apjomīga lieta, atkarīgs no filtrējamās personas un IeTK intereses par konkrēto personu.

Filtrācijas personu lietas parasti sastāv no lietas vāka, lietā esošo dokumentu iekšējā apraksta, dokumentu izmantošanas lapas, aizturēšanas protokola, kratīšanas protokola, aptaujas lapas, reģistrācijas lapas, anketas, nopratināšanas protokola, pagaidu apliecības, pašrocīgi rakstītas autobiogrāfijas, medicīniskās komisijas slēdziena, pārbaudes – filtrācijas komisijas slēdziena filtrācijas lietā, lietiskiem pierādījumiem, kā personas dokumenti, fotogrāfijas un vēstules, tāpat dokumentiem pēc Latvijas Republikas neatkarības atgūšanas sakarā ar filtrētās personas iesniegumu LNA LVA izziņas saņemšanai par atrašanos filtrācijā un attiecīgi LNA LVA izziņu par atrašanos filtrācijā. Filtrācijas nometnēs daudzus piespieda būt par ziņotājiem, tomēr ļoti retās lietās var atrast aģentūras ziņojumus. Šādu dokumentu atrašanās lietā liecina par VDK darbinieku nolaidību. Piemēram, Jāņa Kalnakārķļa lietā ir iekļauti trīs nedēļu laikā sniegtie aģentūras ziņojumi no ziņotāja ar segvārdu “Koņkovs”, ko ir pieņēmis Ļeņingradas Valsts drošības tautas komisariāta (VDTK) pārvaldes opergrupas 2. nodaļas darbinieks M. Fjodorovs. Šajos ziņojumos “Koņkovs” sniedz kompromitējošas ziņas par J. Kalnakārķļa darbībām Vācijas okupācijas laikā, kā arī to, ka 1945. gada jūlija beigās viņš plāno izbēgt no nometnes:

“Tuvākajā laikā negrasās bēgt, domā pagaidīt līdz tam laikam, kamēr dārzos nogatavosies dārzeni.”¹⁶

Lai gan filtrācijas lietas acīmredzami veidotas pēc vienotiem priekšrakstiem, tomēr katra filtrācijas lieta ievērojami atšķiras, kas to salīdzināšanu padara sarežģītu. Atšķirības saistāmas arī ar tādu parādību, ka lietās bieži iztrūkst svarīgu dokumentu. To var skaidrot ar dažādu PSRS represīvo iestāžu iesaisti filtrācijā, kā arī materiāltehniskā

---

¹⁶ LVA 1821. f., 1. apr., 56173. l. 9. – 11. lp.

nodrošinājuma trūkumu, piemēram, papīra un veidlapu trūkums pirmajos pēckara gados.

1.1. Lietas vāks

Lietas vāks ir nozīmīga filtrācijas lietas sastāvdaļa. Tā galvenā funkcija ir nosegt un saudzēt lietu, kā arī sniegt informāciju, par kuru personu ir šī lieta un kāds ir attiecīgās lietas numurs. Tomēr lietas vāks netieši liecina arī par visas PSRS represīvo sistēmu un tajā iesaistītajām iestādēm, jo uz tā ir redzami dažādu iestāžu nosaukumi un šo iestāžu darbinieku veiktās atzīmes. Lietu vāki ir tipveida un parasti iespiesti tipogrāfijā. Visbiežāk uz lietu vāka norādītās iestādes ir PSRS Iekšlietu ministrija (IeM) un tām piekritīgo labošanas darbu nometņu operatīvās daļas, LPSR IeM apriņķu daļas, LPSR IeM 1. specdaļa, LPSR VDK, PSRS Aizsardzības tautas komisariāta pretizlūkošanas daļa *SMERS*¹⁷ un PSRS IeTK.

Filtrācijas lietas dēvētas arī citādi, piemēram, “uzskaites – pārbaudes lietas”, “uzskaites lietas” un “repatriācijas lietas”.

Personas uzvārds, vārds un tēva vārds parasti norādīts rokrakstā krievu valodā.

Uz vāka norādīti vairāki lietas numuri. Vispirms katrai lietai numuru piešķir filtrācijas nometnē vai pārbaudes punktā. Kad lietas nonāca LPSR VDK arhīvā, tām piešķir citus numurus, kas atbilda attiecīgā laika VDK operatīvajām interesēm. Pašreizējais LNA LVA lietas numurs ir norādīts zīmogailē vāka kreisajā apakšējā stūrī. Norādīts lietas sākuma un pabeigšanas datums.

Uz lietu vākiem darba ērtību labad izmeklētāji veica dažādas atzīmes, piemēram, tās varēja būt pārbaudāmās personas dzīvesvieta vai cita personu raksturojoša atzīme. Uz Arnolda Krima lietas¹⁸ vāka specnometnē 0316 Tallinā ir sekojoši uzraksti: viņa dzīvesvieta “Viļķenes pagasts, Valmieras apriņķis”, iemesls, kāpēc atrodas filtrācijā, proti, “dienēja vācu armijā” un ar sarkanu zīmuli izcelts “speckontingents”. Līdzīgi arī uz Jāņa Bites¹⁹ lietas vāka ir sekojoša informācija: ar zilu zīmuli uzraksts “Gavieze”, jo viņš bija no Liepājas

---

¹⁷ “SMERS” (*Смерш* (saīsinājums “Смерть шпионам!”, latviski “Nāve spiegiem!”).

¹⁸ Lietas vāks. LVA, 1821. f., 2. apr., 41606. l.

¹⁹ Lietas vāks. LVA, 1821. f., 1. apr., 46721. l.

apriņķa Gaviezes pagasta, un ar violetu zīmuli norāde "latvietis". Tā kā izmeklētāji strādāja ar lielu lietu skaitu, tad šādas atzīmes, visticamāk, palīdzēja sistematizēt pārbaudāmo personu lietas, sadalot tās pa kategorijām.

Papīrs, kas izmantots lietu vāku izgatavošanai, vairumā gadījumu ir plāns un nekvalitatīvs. Lietas sākotnējā vāka materiāls varēja būt pat avīzes un informatīvi materiāli²⁰. Citkārt tas ir bijis tik nepiemērots, ka divdesmitā gadsimta sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados plānais papīrs aizvietots ar citu speciāli tipogrāfijā izgatavotu vāku²¹.

1.2. Lietā esošo dokumentu apraksts

Gandrīz katrā lietā atrodas represīvās iestādes darbinieka sastādīts un ar parakstu apliecināts lietā esošo dokumentu apraksts (*опись документов, находящихся в деле*). Diemžēl tajos nav norādīts dokumenta sagatavošanas datums. Domājams, ka iekšējie apraksti sagatavoti divdesmitā gadsimta četrdesmito gadu beigās un piecdesmito gadu sākumā, kad filtrācijas lietas bija nonākušas VDK (VDM) arhīvā. Par to liecina tas, ka lietā esošo dokumentu aprakstā nav norādīti visi dokumenti. Hronoloģiski pēdējais norādītais dokuments parasti ir izziņa no rajona milicijas četrdesmito gadu beigās²², kad filtrējamā persona no filtrācijas nometnes atgriezusies savā dzīvesvietā. Var būt arī tā, ka ir iešūta iekšējam aprakstam speciāli domāta lapa, bet tā nav aizpildīta.²³

1.3. Aizturēšanas protokols

Aizturēšanas protokolā (*протокол задержания/акт задержания*) norādīja aizturētās personas uzvārdu, vārdu un tēva vārdu, operatīvā darbinieka, kurš veica aizturēšanu, uzvārdu un dienesta pakāpi, kā arī īsu aprakstu par aizturēšanas apstākļiem. Tas ir retāk sastopams dokuments. Aizturēšanas protokolā iekļautas pirmās

---

²⁰ LVA, 1821. f., 2. apr., 50106. l. 10. lp.

²¹ Lietas vāks. LVA, 1821. f., 1. apr., 12542. l.

²² LVA, 1821. f., 2. apr., 41600. l. 3. lp.

²³ LVA, 1821. f., 2. apr., 50098. l.

ziņas, kas iegūtas no aizturētā, līdz ar to tās, iespējams, sniegtas steigā un bailēs par savu dzīvību vai veselību. Aizturēšanas protokoli ir vērtīgs informācijas avots, kas netieši parāda to, kā pēc Vācijas kapitulācijas rīkojās kareivji un kurb devās, jo aizturēšanas protokolos ir iekļautas ziņas par aizturēšanas vietu, kā arī gūstā nokļūšanas veidu. Tomēr iegūtās ziņas jāvērtē kritiski, jo šādai steigā fiksētai informācijai nav augsta ticamības pakāpe, jo aizturētais sākotnēji varbūt izstāstījis nepatiesību vai militārpersona, kura veica aizturēšanu, nav pierakstījusi kādas svarīgas detaļas. Tā kā protokols bija rakstīts lauka apstākļos, tad mēdza rakstīt uz dažāda izmēra papīra. Piemēram, vēlākā Dailes teātra aktiera Harija Liepiņa aizturēšanas protokols²⁴ uzrakstīts uz baltas 20 x 14 cm lapas ar zīmuli. To 1945. gada 18. maijā aizpildījis 198. strēlnieku divīzijas pretizlūkošanas daļas SMERŠ pilnvarotais leitnants Sverakjevs ierindnieka Repina klātbūtnē. Norādīti aizturēšanas apstākļi, kuros minēts, ka Harijs Liepiņš aizturēts *civilajā apgērbā* Skrundas pagasta *Plostniekos*, kur esot strādājis pie Jāņa Jurševska. Paskaidrots, ka Harijs Liepiņš dienējis Vācijas armijā, līdz 1944. gadā PSRS armija bija ieņēmusi Tukumu un nogriezusi ceļu uz Rīgu. Tad viņš “pārgājis fronti” un nokļuvis padomju komandantūrā, no kuras pēc desmit dienām atbrīvots un devies atkal uz Rīgu, kur atkal pievienojies Vācijas armijai²⁵. Divas dienas vēlāk, 20. maijā, viensētā *Gravas* pretizlūkošanas daļas SMERŠ operatīvais pilnvarotais Arhipovs aizturēja Jāni Kanderi. Aizturot nav minēts, ka tas būtu izdarīts kāda klātbūtnē, kā arī nav paraksta par to, ka nav pretenziju par aizturēšanu. Aizturēšanas apstākļos minēts, ka Kanderis

“dienējis vācu armijā un kapitulācijas dienā aizgājis no savas daļas, pārgērbies civilajā apgērbā un dzīvojis viensētā *Gravas*, slēpjoties no reģistrācijas [...]”²⁶.

Ievēribas cienīgs ir Cieceres pagasta iedzīvotāja Kārļa Kalnakārķļa aizturēšanas protokols²⁷. Viņš bija dezertējis no Vācijas armijas un slēpās savā dzīvesvietā, kamēr viņu 1945. gada 11. martā aizturēja SMERŠ. Aizturēšanas protokols un atspoguļotie aizturēšanas

---

²⁴ LVA, 1821. f., 2. apr., 28779. l., 3. lp.

²⁵ LVA, 1821. f., 2. apr., 28779. l., 3. lp.

²⁶ LVA, 1821. f., 2. apr., 41603. l., 2. lp.

²⁷ LVA, 1821. f., 1. apr., 56173. l., 2. lp.

apstākļi ir līdzīgi iepriekšējos protokolos minētajiem, tomēr ievērojamas ir protokolā minētās detalizētās norādes par aizturēšanas apstākļiem:

„Viņš atbilst viensētā atrastajai fotogrāfijai. Fotografēts viņš bez galvassegas, mednieku krekļā un uz rokas fašistiskā zīme. Viensētā atrodas tēvs, māte un sieva ar bērniem. Nopratināt viņu nebija iespējams, jo viņš neprata krieviski.”²⁸

Minētais norāda, pirmkārt, uz to, ka Jāņa Kalnakārķļa mājās *SMERŠ*, iespējams, piedaloties sarkanarmiešiem, veica kratīšanu, kā arī, iespējams, laupīšanu, kuras laikā atrasta protokolā minētā fotogrāfija²⁹, kas ir pievienota filtrācijas lietai un kur J. Kalnakārklis attēlots ar svastiku uz labās rokas. Atrastā fotogrāfija arī kļuva par galveno iemeslu Jāņa Kalnakārķļa aizturēšanai. Otrkārt, aizturēšanas apraksts liecina, ka neviens no tiem, kas piedalījās aizturēšanā, neprata latviešu valodu.

1.4. Kratīšanas protokols

Filtrācijas lietās kratīšanas protokols (*протокол обыска*) ir retāk sastopams dokuments. Tas ir veidots līdzīgi aizturēšanas protokolam. Dokumentā norādīts, kādas mantas aizturētajam kratīšanas laikā atņemtas. Tās bija lietas, kas nedrīkstēja atrasties personas rīcībā pēc aizturēšanas, piemēram, ieroči, personas dokumenti, fotogrāfijas, vēstules, vērtslietas, kā arī citas personiskās lietas. Tipisks piemērs ir Jāņa Kandra lieta, kuram kratīšanā 1945. gada 19. maijā atņēma karavīra grāmatiņu, personas apliecību, maku un bikšu siksnu.³⁰ Savukārt, Jānim Kalnakārklim atņēma Latvijas Republikas pasi, Latvijas Republikas karaklausības apliecību, pamatskolas atestātu, rīkojumu par iesaukšanu Vācijas armijā, fotogrāfiju, kur viņš attēlots ar svastikas zīmi uz rokas.³¹ Visas kratīšanā atņemtās iepriekšminētās lietas pievienotas filtrācijas lietas materiāliem kā pierādījumi par sadarbību ar Vācijas okupācijas varu.

---

²⁸ LVA, 1821. f., 1. apr., 56173. l., 2. lp.

²⁹ LVA, 1821. f., 1. apr., 56173. l., 47. lp.

³⁰ LVA, 1821. f., 2. apr., 41603. l., 3. lp.

³¹ LVA, 1821. f., 1. apr., 56173. l., 3. lp.

Protokolu rakstīja atbildīgā militārpersona un parakstīja attiecīgā persona un liecinieks. Aizturētajam protokola beigās bija jāparakstās, norādot standartfrāzi par to, ka viņam nav iebildumu pret veikto kratīšanu. Uzskatāms, ka šāds formulējums neatspoguļo patieso aizturētā attieksmi pret veikto kratīšanu, jo iebildumi pret padomju militārpersonu, sevišķi pretizlūkošanas daļas SMERŠ vai leTK virsnieku rīcību, varēja apdraudēt personas veselību un dzīvību.

Pieaicinātie liecinieki, visticamāk, sadarbojās ar represīvo iestāžu darbiniekiem. Piemēram, Jāni Biti³² un Juri Vilni (Veisbuku)³³ 1945. gada 16. maijā pārmeklēja PSRS leTK Liepājas opersektora vecākais operatīvais pilnvarotais gvardes vecākais leitnants Ceļins (Celiņš?), bet abos gadījumos pieaicinātais "liecinieks" esot bijis Aleksejs Lupašins.

1.5. Reģistrācijas lapa

Reģistrācijas lapa (*регистрационный лист*) ir ļoti nozīmīgs dokuments, kurā pārskatāmā un koncentrētā veidā izklāstīta informācija par filtrējamo personu. To nopratinot aizpildīja leTK dienšā persona neilgi pēc filtrējamās personas aizturēšanas un ievietošanas filtrācijas pārbaudes punktā, kas atradās netālu no apdzīvotām vietām³⁵. Reģistrācijas lapās norādīta filtrācijas pārbaudes punkta atrašanās vieta un 14 jautājumi: 1. Uzvārds, vārds, tēva vārds; 2. Dzimšanas gads un vieta; 3. Tautība; 4. Izglītība; 5. Specialitāte; 6. Pēdējā pastāvīgā dzīves un darbavieta PSRS teritorijā; 7. Vai ir bijis Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) vai Komjaunatnes biedrs? 8. Kāpēc atradās citas valsts teritorijā? 9. Vai bijis pakļauts nacionālsociālistiskās Vācijas varas arestam, nopratināšanai, aizturēšanai, sodiem? 10. Vai atradās pretinieka specnometnēs, un ko tur darīja? 11. Vai dienējis Vācijas armijā, policijā, vienībās, kara daļās, hospitāļos, būvbataljonos u.tml.? 12. Kādi dokumenti reģistrācijas

---

³² LVA, 1821. f., 1. apr., 46721. l., 2. lp.

³³ Ģimene nomainīja uzvārdu no Veisbuku uz Vilnis. Sal., "Sludinājums. Iekšlietu ministrijai iesnieguši uzvārdu maiņas lūgumus šādi Latvijas pilsoņi:", *Valdības Vēstnesis*, 1940, 30. aprīlis, 12. lpp.

³⁴ LVA, 1821. f., 1. apr., 47221. l., 3. lp.

³⁵ LVA, 1821. f., 1. apr., 979. l., 2. lp.

laikā atņemti? 13. Kur dzīvo tuvākie radnieki, kuri tieši? 14. Kurp dodas uz pastāvīgu dzīvi?³⁶

Pirmie septiņi jautājumi bija domāti, lai identificētu personu, bet pārējie – lai noskaidrotu, ko tieši persona darījusi nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā. Lemesli, kādēļ filtrējamā persona varēja atrasties Vācijā, bija dažādi, piemēram, persona varēja būt holokausta upuris, ievietota koncentrācijas nometnē³⁷, mobilizēta spaidu darbos³⁸ vai dienējusi Vācijas armijā³⁹. Tā kā šis nav filtrētās personas pašrocīgi rakstīts dokuments, tad padomju militārpersona teikto noformēja tā, kā saprata un uzskatīja par pareizāku. Atbildes reģistrācijas lapās ir noformētas lakoniski, un tajās tikpat kā nav manāms padomju klišejskais uzslāņojums. Piemēram, ja persona bija dienējusi kādā no Vācijas militārajiem formējumiem, tad atbilde pierakstīta, piemēram, šādi: „No 1944. gada 23. augusta līdz 1945. gada 10. aprīlim dienēja vācu armijā 101. zenītbatareju bataljonā.”⁴⁰ Ja, savukārt, persona atradās “vācu specnometnē”, tad atbilde formulēta, piemēram,:

„Koncentrācijas nometnē – Magdeburgā no 1943. gada jūnija līdz 1945. gada 10. maijam – bija melnstrādniece.”⁴¹

Ievērojams, ka uz atsevišķām reģistrācijas lapām var būt uzlīmēta filtrētās personas portreta fotogrāfija.⁴²

Jābilst, ka reģistrācijas lapas, iespējams, veidlapu trūkuma dēļ nav iekļautas visu personu filtrācijas lietās.

1.6. Aptaujas lapa (LNA LVA saukta arī par iztaujas lapu)

Aptaujas lapa (*опросный лист*) bija tipveida dokuments, kas domāts aizturētajām militārpersonām un kas ietvēra PSRS represīvajām iestādēm raksturīgus standarta klišejskos jautājumus, piemēram, par šķirisko piederību, sociālo stāvokli, dienestu *Baltajās*

---

³⁶ LVA, 1821. f., 1. apr., 979. l., 2. lp.

³⁷ LVA, 1821. f., 1. apr., 8227. l., 1. lp.

³⁸ LVA, 1821. f., 1. apr., 12542. l., 2. lp.

³⁹ LVA, 1821. f., 2. apr., 50102. l., 4. lp.

⁴⁰ LVA, 1821. f., 2. apr., 50102. l., 4. lp.

⁴¹ LVA, 1821. f., 1. apr., 8227. l., 1. lp.

⁴² LVA, 1821. f., 1. apr., 8228. l., 7. lp.

armijās, dalību bandās u.tml. Daļa jautājumu formulēti tendenciozi, lai jau sākotnēji atbildes būtu viens no pierādījumiem par filtrējamā noziedzīgo darbību Vācijas okupācijas laikā. Piemēram, aptaujas lapā ietverts jautājums: “Atradās aplenkumā, gūstā vai dzīvoja okupētajā teritorijā?”⁴³ Padomju izpratnē vairumā gadījumu Otrā pasaules kara laikā gūstā nokļuvušie sarkanarmiešu bija “dzimtenes nodevēji”, ievērojot 1942. gada 28. jūlija Staļina izdoto pavēli Nr. 227 “Ne soli atpakaļ!”⁴⁴. Iekļaujot vienā jautājumā nokļūšanu gūstā ar palikšanu dzīvot Vācijas okupētajā teritorijā, PSRS represīvās iestādes formulēja savu izpratni, ka neevakuēšanās un palikšana Vācijas okupētajā teritorijā, arī Latvijā, ir apliecinājums sadarbībai ar nacionālsociālistiskās Vācijas varu un tātad noziegums.

1.7. Anketa

Anketa (*анкета*) vairumā gadījumu aizpildīta ap 1946. un 1947. gadu, arī vēlākos gados vietējā pilsētas vai rajona milicijas nodaļā vai izpildkomitejā pēc personas atgriešanās dzīvesvietā. Anketas aizpildīšana notika arī iepriekš, atrodoties filtrācijas nometnē, dažus mēnešus pēc Otrā pasaules kara beigām, kā arī vēlāk atkārtoti⁴⁵. Anketa atspoguļoja detalizētas ziņas par filtrējamo personu viegli pārskatāmā veidā. To aizpildīja operatīvais darbinieks atbilstoši pārbaudāmā stāstītajam.

Anketas ir dažādas. Visizplatītākais anketas veids ietver 29 jautājumus par personas identitāti, tautību, tuviniekiem. Personai pratināšanā bija jāatbild uz vairākiem detalizētiem jautājumiem par to, ko darījusi Vācijas okupācijas laikā, kurš var apliecināt sniegto ziņu atbilstību īstenībai, kas faktiski nozīmēja, ka bija jābūt kādam galvotājam. Anketu parakstīja filtrējamais, veicot labā rādītājpirksta nospiedumu atsevišķā ailē, un atbildīgais operatīvais darbinieks, norādot savu dienesta pakāpi, anketas aizpildīšanas datumu un vietu. Dokuments rakstīts krievu valodā, bet bija arī izņēmumi, kad operatīvie darbinieki anketu aizpildīja latviešu valodā.⁴⁶ Šāda rīcība

---

⁴³ LVA, 1821. f., 2. apr., 41606. l., 2. o. p. lp.

⁴⁴ Ни шагу назад!

⁴⁵ LVA 1821. f., 1. apr., 8233. l., 1. – 18. lp.

⁴⁶ LVA 1821. f., 1. apr., 12546. l., 2. lp.

saistāma, iespējams, ar to, ka atsevišķi operatīvie darbinieki vāji pārvaldīja krievu valodu.

Anketa ir drukāta uz dubultā atvēruma standarta veidlapas. Tās apjoms ir četras lapaspuses. Tā aizpildīta rokrakstā. Ja kādu iemeslu dēļ veidlapa nebija pieejama, operatīvais darbinieks anketu sagatavoja pats⁴⁷ vai arī pavairoja ar kopējamā papīra palīdzību⁴⁸.

Anketa rodama gandrīz visās filtrācijas lietās. Tās galvenā priekšrocība bija tā, ka operatīvie darbinieki, kuri ar šīm lietām strādāja, iepazīdamies ar anketā norādītajām ziņām, varēja ātri identificēt personu un iegūt interesējošo informāciju. Būtiski, ka katrs represīvo iestāžu darbinieks, iepazīstoties ar anketu vien, varēja radīt sev priekšstatu par filtrētās personas "sociālo portretu", ievietojot kādā no padomju ideoloģijā radītajām klišeiskajām kategorijām. Anketas svarīgumu parāda arī tās novietojums lietā, proti, vairumā gadījumu anketa iešūta lietas sākumā.

Arī šobrīd, veicot filtrācijas lietu izpēti, anketa ir svarīgs dokuments. Pateicoties anketā iekļautajām ziņām, ir iespējams atlasīt personu lietas pēc noteiktiem kritērijiem, iegūt ziņas par personu, kas citos dokumentos nav pieejamas. Anketa, pateicoties tajā iekļauto ziņu koncentrētībai un saturīgumam, gan pētniekam, gan arhīva darbiniekam nākotnē var derēt datubāžu un struktūranalīžu veidošanai. Jābilst, ka šobrīd nav pieejama statistika par filtrētajām personām. Ievērojot filtrēto personu skaitu un to, ka anketās iekļautas tādas ziņas par filtrēto personu kā tēva vārds, dzimšanas datums un vieta, tautība, ģimenes locekļi un ģimenes stāvoklis, anketas ir arī nozīmīgs ziņu avots ģealoģijā, kā arī vispusīgai ģimenes vēstures pētniecībai.

Anketās iekļautajai informācijai ir augsta ticamības pakāpe, tomēr tā ir jāprot pareizi nolasīt. Operatīvie darbinieki, kuru dzimtā valoda nebija latviešu valoda, bieži pratināmā mutvārdos teikto pierakstīja tā, kā dzirdēja vai saprata, nevis tā, kā tas būtu jāraksta, tāpēc kritiski jāanalizē tādu ziņu pieraksts kā personvārdi, toponīmi, iestāžu nosaukumi. Piemēram, uzvārds "Jonass" pārklaušanās

---

⁴⁷ LVA, 1821. f., 1. apr., 8233. l., 11. lp.

⁴⁸ LVA, 1821. f., 1. apr., 12543. l., 1. lp.

rezultātā kļuvis par “Jeonas”⁴⁹, “Kodols” pārtapa par “Kodals”⁵⁰, Liepāja “atguva” Krievijas impērijas laika nosaukumu Lībava⁵¹ un Rēzekne “atkal kļuva” par Režica⁵². Nav izslēgts, ka arī aptaujātās personas sniedza ziņas atbilstoši savai izpratnei, neprecīzi. Tā kā anketa ir rakstīta rokrakstā krievu valodā, tad jāņem vērā katra individuālās rokraksta atšķirības, kas var ietekmēt salasāmību.

Spriežot pēc konstatētā gadījuma, anketa lietā varēja būt iešūta neaizpildīta, iekļaujot tikai labās rokas rādītājpirksta nospiedumu.⁵³

1.8. Nopratināšanas protokols

Nopratināšanas protokols (*протокол допроса*) ir filtrācijas lietas nozīmīgākais dokuments, sevišķi avotpētnieciski, un ir atrodams gandrīz visās filtrācijas lietās. Nopratināšanas galvenais mērķis bija noskaidrot visu, ko filtrējamā persona darījusi nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā, kā arī kompromitējošu informāciju, ko panāca, uzdodot detalizētus un viltīgus jautājumus. Nopratināšanas protokoli pierakstīti rokrakstā krievu valodā. Rakstīti uz vienkāršām, aptuveni A4 izmēra baltām lapām, tomēr ir dažādi izņēmumi, kur, piemēram, papīra trūkuma dēļ protokols rakstīts uz sagrieztām Strādnieku un zemnieku Sarkanās armijas štāba topogrāfiskajām kartēm.⁵⁴ Parasti nopratināšanas protokoli ir divas līdz trīs lappuses gari.

Nopratināšana notika, personai atrodoties filtrācijas nometnē vai vēlāk filtrējamās personas dzīvesvietai atbilstošajā milicijas nodaļā. Protokola augšpusē norādīts pratināšanas datums un pratinātāja amats, dienesta pakāpe. Ievērojami, ka nopratināmie dēvēti dažādi, piemēram, liecinieks, repatriants, pārbaudāmais, aizturētais. Minētais rada pamatotu jautājumu par to, vai un kā bija juridiski noteikts noteikts filtrējamā statuss pratināšanas laikā. Tad sekoja būtiskāko

---

⁴⁹ LVA 1821. f., 2. apr., 50098. l., 4. lp.

⁵⁰ LVA 1821. f., 2. apr., 41605. l., 2. lp.

⁵¹ LVA 1821. f., 2. apr., 50098. l., 4. lp.

⁵² LVA 1821. f., 2. apr., 50098. l., 4. lp.

⁵³ LVA 1821. f., 2. apr., 50106. l., 4. lp.

⁵⁴ LVA 1821. f., 2. apr., 28779. l., 5. – 9. lp.

datu uzskaitījums par personu: uzvārds, vārds, tēva vārds, dzimšanas gads un vieta, dzīvesvietas adrese, tautība, šķiriskā piederība, izglītība (parasti, ja nebija augstākā izglītība, iegūto izglītības līmeni norādīja pēc pabeigto klašu skaita), partejiskā piederība, ģimenes stāvoklis, iepriekšējā sodāmība (atsevišķas pozīcijas var nebūt iekļautas). Katra pratināmā persona parakstījās zem brīdinājuma, ka par nepatiesu liecību sniegšanu draud kriminālatbildība atbilstoši Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Kriminālkodeksa 95. pantam. Visas protokola lapas pratinātajam bija jāparaksta pēc pratināšanas protokola noformēšanas, apliecinot, ka „protokols pēc viņa vārdiem pierakstīts pareizi”. Protokolu noslēdza operatīvā darbinieka, kurš veica nopratināšanu, paraksts, norādot ieņemamo amatu un dienesta pakāpi. Pratināšanas protokols neiekļauj ziņas, cik pratināšana sāka un cik beigta, tādējādi no paša protokola nav iespējams uzzināt, cik ilga bija nopratināšana. Tātad arī tas, cik precīzi protokols atspoguļo sniegtās ziņas, nav nosakāms.

Vieglatlēts, matemātikas zinātnieks, bijušais latviešu leģiona 19. divīzijas virsnieka vietnieks Arvīds Nusbergs⁵⁵ savās atmiņās raksta, ka kopumā pratināts trīs reizes. Pirmo reizi 1945. gada maija vidū, kad viens protokols bija uzrakstīts un tūlī iznīcināts, līdzko noskaidrojies, ka A. Nusbergs tomēr dienējis latviešu leģionā, bet otrs protokols vēlāk neesot saglabājies. Otrreiz pratināšana notikusi vairāk kā pēc gada, 1946. gada vasarā, atrodoties filtrācijas nometnē Maskavā, kur nopratināja aptuveni desmit personas dienā. Trešo reizi pēdējā filtrācijas posmā pratināja Rīgā, Skolas ielā atbilstoši pieraksta vietai⁵⁶.

Pratināšanu veica atbilstoši noteiktai shēmai, uzdodot standarta jautājumus atbilstoši konkrētai situācijai. Uzsākot pratināšanu, visbiežāk jautāja: “Kādos apstākļos nonācāt vācu okupētajā teritorijā?”⁵⁷ Atkārtoti jāmin, ka Vācijas okupētajā teritorijā palikušie padomju izpratnē bija iespējamie noziedznieki. Tāpat mēdza uzdot līdzīgā nolūkā jautājumu: “Kur dzīvojāt un ar ko nodarbojāties

---

⁵⁵ Ievērojot to, ka Arvīds Nusbergs dzimis 1905. gadā, viņa filtrācijas lieta nav saglabājusies. Viņa atmiņas var izmantot, lai ilustrētu līdzīgus gadījumus.

⁵⁶ Nusbergs, Arvīds. *Atmiņu zīmējumi*. Rīga: Artava, 1996, 526., 548., 560. lpp.

⁵⁷ LVA, 1821. f., 2. apr., 50104. l., 4. lp.

līdz vācu okupācijai un tās laikā?”⁵⁸ Atbilde uz šo jautājumu varēja norādīt uz Padomju Savienības nodevību.

Ja sākumā izmeklētājs uzdeva jautājumu: “Iztāstiet savu autobiogrāfiju!”⁵⁹ – viņš, iespējams, vēlējās no nopratināmās personas izvilināt kādu, viņaprāt, kompromitējošu ziņu par pagātnē veikto, ko turpmāk iztirzāt nopratināšanā. Tāpat jautājums: “Vai sastāvējāt kādās organizācijās?”⁶⁰ – bija uzdots ar līdzīgu nodomu. Jāņem vērā, ka padomju represīvās darbības staļinisma periodā liecina par to, ka “pretvalstiska”, “buržuāziska”, “fašistiska”, “kontrevolucionāra”, “ārvalstu spiegu” u.tml. varēja izrādīties jebkura organizācija, kas darbojusies Latvijas Republikas vai nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā.

Tālākā nopratināšana jau virzījās atkarībā no tā, kādas atbildes sniedza pratināmais. Piemēram, ja persona atbildēja, ka Vācijā atradusies spaidu darbos, tad parasti sekoja jautājums, kura armija viņu atbrīvojusi.⁶¹ Filtrācijā nokļuvušajam izdevīgāk bija, ja viņu atbrīvojusi Sarkanā armija. Ja tomēr viņu bija atbrīvojusi kāda no sabiedroto – britu vai amerikāņu – armijām, tad šī persona iekļuva riska grupā kā iespējamais ārvalstu spiegs. Līdzīgi bija arī ar tiem, kas dienēja Vācijas armijā un sākotnēji nokļuva britu vai amerikāņu gūstā.

Reizēm, ievērojot formalitāti, izmeklētāji sākumā vaicāja: “Kādā valodā vēlaties sniegt liecību?”⁶² Ja pratināmais teica, ka krievu valodu prot labi un tulks nav nepieciešams⁶³, tad nopratināšana turpinājās krieviski, bet, ja pratināmais teica, ka liecību sniegs latviešu valodā, tad viņam piedāvāja tulku.⁶⁴ Reizēm protokolos ir fiksēts tulka paraksts uz katras protokola lapas un zem brīdinājuma par kriminālatbildību, kas paredzēta par nepareizu tulkojumu.⁶⁵

Filtrācijā esošajām personām, kas dienēja Vācijas militārajos formējumos, gandrīz vienmēr prasīja, lai nosauc dienesta biedrus. To darīja, lai pārbaudītu nopratināmās filtrējamās personas sniegto

---

⁵⁸ LVA 1821. f., 1. apr., 979. l., 3. lp.

⁵⁹ LVA 1821. f., 1. apr., 8223. l., 10. lp.

⁶⁰ LVA 1821. f., 2. apr., 41606. l., 4. lp.

⁶¹ LVA 1821. f., 1. apr., 12543. l., 5. lp.

⁶² LVA 1821. f., 2. apr., 41606. l., 4. lp.

⁶³ LVA 1821. f., 1. apr., 46721. l., 5. lp.

⁶⁴ LVA 1821. f., 2. apr., 28779. l., 5. lp.

⁶⁵ LVA 1821. f., 1. apr., 46721. l., 3. lp.

atbilžu atbilstību īstenībai un spētu identificēt pēc iespējas lielāku personu loku, kas bija “sadarbojušās” ar nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas varas iestādēm vai veikušas kādas citas “pretpadomju darbības” un tādēļ būtu jāapzina represīvajām iestādēm. Gandrīz katrreiz iztaujāja dienesta biedru, pievienojot lietai klāt izrakstu no liecības. Šādi konfrontētas Medvežgorskas (Karēlija) pārbaudes – filtrācijas nometnē bijušo dienesta biedru Izidora Ločmeļa⁶⁶ un Andreja Zelča⁶⁷ liecības, kuru lietās esošie izraksti no pratināšanas protokoliem atbilst pratināšanas protokolu oriģināliem.

Jurim Vilnim nopratināšanā tajā pašā Medvežgorskas nometnē 1945. gada 16. maijā jautāja: „Ar ko Jūs kopā dienējāt Latviešu leģionā?” Juris Vilnis esot atbildējis, ka dienēja kopā ar Jāni Biti.⁶⁸ Rezultātā lietā ievietots izraksts no garāka Jāņa Bites nopratināšanas 1945. gada 16. maija protokola ar jautājumiem, kas attiecas vienīgi uz Juri Vilni. Šajā nopratināšanas protokola izrakstā⁶⁹ Jānim Bitem jautāts, kas viņam zināms par pilsoni Vilni Juri, uz ko izmeklētājs saņēmis atbildi, kur un cik ilgi kopā dienējuši.⁷⁰

Jāņa Bites filtrācijas lietā⁷¹ atrodams pilns 16. maija nopratināšanas protokols, kurā arī viņam uzdots jautājums, ar ko kopā dienējis Latviešu leģionā, uz ko izmeklētājam Jānis Bite esot sniedzis atbildi, ka dienējis kopā ar Juri Vilni.⁷²

Salīdzinot nopratināšanas protokolu Jāņa Bites lietā ar šī protokola izrakstu Jura Viļņa lietā, redzams, ka dokumentu saturs ir atšķirīgs. Jura Viļņa lietā esošajā Jāņa Bites nopratināšanas protokola izrakstā norādīts, ka Jānis Bite esot sniedzis atbildi, kur un līdz kuram laikam dienējis kopā ar Juri Vilni, tomēr pašā protokolā viņš nevienu atbildi nav sniedzis tādā formā, kāda tā ir iepriekšminētajā izrakstā. Jānim Bitem esot arī jautāts, vai Juris Vilnis atradies Aizsargu organizācijā, par ko protokola izrakstā nekas nav minēts.⁷³

---

⁶⁶ LVA 1821. f., 1. apr., 55830. l., 8. – 9. lp.

⁶⁷ LVA 1821. f., 1. apr., 55517. l., 8. – 9. lp.

⁶⁸ LVA 1821. f., 1. apr., 47221. l., 4. – 5. lp.

⁶⁹ LVA 1821. f., 1. apr., 47221. l., 6. lp.

⁷⁰ LVA 1821. f., 1. apr., 47221. l., 6. lp.

⁷¹ LVA 1821. f., 1. apr., 46721. l.

⁷² LVA 1821. f., 1. apr., 46721. l., 3. – 4. lp.

⁷³ LVA, 1821. f., 1. apr., 47221. l., 6. lp.

Šādas acīmredzamas nesakritības ļauj izvirzīt hipotēzi, ka izraksts no Jāņa Bites nopratināšanas protokola ir viltots un leTK izmeklētājs ar svarīgiem juridiskiem dokumentiem, kāds neapšaubāmi ir nopratināšanas protokols, rīkojās pavirši un patvarīgi. Tas bija iespējams arī tāpēc, ka abus bijušos dienesta biedrus 1945. gada 16. maijā pratināja viens izmeklētājs – PSRS leTK Liepājas opersektora vecākais operatīvais pilnvarotais gvardes vecākais leitnants Ceļins (Celiņš?).

Pratināšanā jautāja par to, kādos apstākļos persona nokļuvusi Vācijas dienestā. Izmeklētāju interesēs bija, lai atbildes būtu pēc iespējas plašas, lai varētu noskaidrot iespējami vairāk informācijas par sadarbību ar nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas varas iestādēm. Jautāts, vai persona sadarbojusies brīvprātīgi vai piespiedu kārtā, vai bijusi ārpus Latvijas. Jānis Kanders pratināšanā izmeklētājam stāstīja, ka dienestā nonācis pēc pavēstes saņemšanas 1944. gada augustā, ieradies iesaukšanas punktā Valmierā, no kurienes nosūtīts uz militārajām apmācībām Vācijā, bet Latvijā atgriezies 1945. gada 19. janvārī, lai cīnītos pret Padomju Savienību.⁷⁴ Arī Arnolds Krims liecināja, ka viņu mobilizēja 1943. gada 1. aprīlī un pēc komisijas slēdziena saņemšanas un apmācībām ārpus Latvijas viņš kļuva par 123. tehniskās divīzijas auto rotas ierindnieku.⁷⁵ Harijs Liepiņš liecināja, ka viņu Vācijas armijā iesauca 1944. gada septembrī un viņš dienēja 385. zenīrtartilērijas pulkā kā ierindas kareivis.⁷⁶

Tiem, kuri iestājās nacionālsociālistiskās Vācijas dienestā brīvprātīgi, bija jāliecina par to, kāda bija viņu motivācija to darīt. Reizēm pratināmie centās norādīt uz Vācijas okupācijas varasiestāžu šantāžu. Piemēram, Izidoru Ločmeli esot izsaucis Tilžas pagasta vecākais pie sevis un teicis, ka “vajag iestāties vācu armijā, vajag aizstāvēt savu dzimteni”. Viņš devis savu piekrišanu un brīvprātīgi aizgājis dienēt Vācijas armijā.⁷⁷ Viņa dienesta biedrs Andrejs Zelčs liecināja plašāk par to, kāpēc tik brīvprātīgi iestājies Vācijas dienestā. Pēc Sarkanās armijas daļu atkāpšanās viņš esot paņēmis divas “krievu šautenes”, par ko viņam cēluši apsūdzību policijas darbinieki,

---

⁷⁴ LVA, 1821. f., 2. apr., 41603. l., 4. lp.

⁷⁵ LVA, 1821. f., 2. apr., 41606. l., 4. lp.

⁷⁶ LVA, 1821. f., 2. apr., 28779. l., 6. lp.

⁷⁷ LVA 1821. f., 1. apr., 55830. l., 8. lp.

teikdami, ka, lai no šīs situācijas izklūtu un lai policisti viņam to piedotu, viņam jāpievienojas armijai. Rezultātā viņš piekritis.⁷⁸

Arī uz Vāciju spaidu darbos nosūtītās personas liecināja par apstākļiem, kā tur nokļuva. Leontija Silinēviča liecināja, ka viņa strādājusi mājās līdz brīdim, kad viņu 1942. gada maijā Vācijas okupācijas varas iestādes nosūtīja strādāt uz Vāciju. Tur viņa strādāja uz dzelzceļa līdz brīdim, kad 1945. gada 1. maijā viņu atbrīvoja Sarkanā armijā⁷⁹. Pratināšana sniedz daudz ziņu par dzīvi Vācijas okupācijas laikā, piemēram, Serafima Grante savā liecībā stāsta, ka viņas vīrs esot pazudis, Sarkanajai armijai atkāpjoties un Vācijas armijai uzbrūkot 1941. gada vasarā. Vācijas okupācijas vara 1944. gadā viņu sūtījusi strādāt uz Frankfurti pie Mainas, bet viņa vēlējusies būt tuvāk mājām, tāpēc izdevies aizbraukt uz Kēnigsbergu un tur iekārtoties pārtikas produktu bāzē par uzskaitvedi. Tur viņa esot strādājusi līdz 1945. gada 9. aprīlim. Tāpat S. Grante liecināja, ka pēc vakara kursu beigšanas un kvalifikācijas celšanas ieguvusi 25 marku algas pielikumu un kopumā mēnesī saņēmusi 125 markas. Informēja arī, ka Vācijas okupācijas vara viņu ir vairākkārt pratinājusi.⁸⁰

Pratināšanās mēdza uzdot arī ar filtrāciju sākotnēji šķietami nesaistītus jautājumus, piemēram: “Kāda saimniecība Jums piederēja? Vai izmantojāt darbaspēku? (algādžus).”⁸¹ Tomēr jautājums nemaz nav tik nesaistīts, jo gadījumā, ja saimniecība tik tiešām izmantoja algotu darbaspēku, tas varēja būt par pamatu aizdomām, ka Vācijas okupācijas laikā saimniecībā izmantots piespiedu darbaspēks.

Nav ziņu, kas noticis brīžos, kad un kāpēc pratināmā persona strauji mainīja savu liecību. Iespējams, notikusi psiholoģiska vai fiziska iespaidošana. Kad Jānim Kalnakārklim 1945. gada 12. martā 21. strēlnieku gvardes *SMERŠ* izmeklētājs kapteinis Jurkevičs jautāja, ko nozīmē pie viņa kratīšanā atņemtā fotogrāfija, kurā viņš redzams ar ieroci un svastiku uz rokas, J. Kalnakārklis atbildēja, ka viņš bija foto cienītājs. 1941. vai 1942. gadā pie viņa pienākuši aizsargi un viens no viņiem lūdzis viņu nofotografēties ar ieroci un svastiku, ko viņš arī izdarījis. Kad izmeklētājs teica, ka J. Kalnakārklis sniedz nepatiesu

---

⁷⁸ LVA 1821. f., 1. apr., 55517. l., 8. lp.

⁷⁹ LVA 1821. f., 1. apr., 12543. l., 5. lp.

⁸⁰ LVA 1821. f., 1. apr., 8223. l., 14. – 15. lp.

⁸¹ LVA 1821. f., 1. apr., 56173., l. 5. lp.

liecību, un pieprasīja sniegt īstenībai atbilstošas liecības, J. Kalnakārklis it kā esot atzinis, ka teicis nepatiesību un tiešām esot Vācijas okupācijas laikā bijis aizsargs un šucmanis, kādēļ bija spiests pastāstīt par savu līdzdalību aizsargu grupā un to, kas vēl ir līdzdarbojies.⁸²

Nopratināšanas protokolu noformēšanā varēja būt dažādi izņēmumi, piemēram, protokolā, kas pierakstīts Vostoklagā, fiksēts tikai viens jautājums: “Pastāstiet par savu dienestu vācu armijā!”⁸³ Iespējams, ka izmeklētājs uzdevis vairākus jautājumus, bet papīra vai laika taupīšanas nolūkā protokolā fiksējis tikai vienu jautājumu un atbildi uz to. Neraksturīgi filtrācijas lietām ir noformēts 1946. gada 24. maijā Borislavā milicijas jaunākā leitnanta Bistrova rakstītais nopratināšanas protokols. Tajā viņš, cik noprotams, ir uzdevis vairākus jautājumus, bet pierakstījis tikai atbildes. Šajā protokolā Gunārs Žagata esot liecinājis, ka strādājis saimniecībā pie tēva, bet 1944. gadā vācieši viņu nosūtījuši strādāt darba bataljonā Vācijā, kur esot strādājis līdz 1945. gada novembrim, kad tika nosūtīts uz Padomju Savienību, Borislavu, kur atkal bijis jāstrādā darba bataljonā. Protokolā redzama padomju represīvo iestāžu izpratne par represijām, proti, protokolā norādīts ka G. Žagata Vācijas represijās neesot cietis, lai arī pats G. Žagata liecināja, ka nosūtīts uz Vāciju spaidu darbos⁸⁴.

Nopratināšanas protokoli parāda, ka izmeklētāji uzdevuši standarta jautājumus, bet pratināto personu atbildes atspoguļotas tendenciozi, pēc leTK iepriekš izdomāta scenārija, jo, viņuprāt, personas, kas sadarbojās ar nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas varas iestādēm vai kaut vai tikai dzīvoja to okupētajā teritorijā, bija noziedznieki. Ievērojams, ka atbildes pierakstītas, izmantojot tādu leksiku, kādu nav izmantojis pratināmais. Izmeklētāji, pierakstot pratināmo teikto, ir izmantojuši standartizētu *čekistisko* leksiku un žargonu, piemēram, maz ticams, ka, piemēram, teju visi pratināmie teikuši vienādus formulējumus “vācu fašistiskā armija”⁸⁵, “vācu okupācija”⁸⁶, “militāri fašistiskā aizsargu organizācija”⁸⁷. Protokolos

---

⁸² LVA 1821. f., 1. apr., 56173. l., 5. lp.

⁸³ LVA 1821. f., 2. apr., 50107. l., 4. lp.

⁸⁴ LVA 1821. f., 2. apr., 50102. l., 1. lp.

⁸⁵ LVA, 1821. f., 1. apr., 56173. l., 6. lp.

⁸⁶ LVA, 1821. f., 2. apr., 50106. l., 1. lp.

⁸⁷ LVA, 1821. f., 1. apr., 46721. l., 3. lp.

katra atbilde ir strukturēta, tāpēc, visticamāk, izmeklētājs uzdeva lielo jautājumu, kas fiksēts protokolā, un atbildes laikā uzdeva precizējošus jautājumus. Piemēram, atbildes uz jautājumiem par biogrāfiju ir strukturētas, izceļot tieši izmeklētājam interesējošos aspektus. Tāpat arī par dienestu Vācijas armijā atbildēs secīgi parādās apstākļi iesaukšanai vai brīvprātīgajam dienestam Vācijas armijā, atspoguļota dienesta gaita, ģeogrāfiskās vietas, kā arī dienesta laiks un ilgums. Līdzīgi rīkojās arī tad, ja pratināja sakarā ar atrašanos spaidu darbos, proti, bija atspoguļoti notikušā apstākļi, pilsēta, darbavieta, kurā bija jāstrādā, kā arī tas, kura armija atbrīvoja.

1.9. Autobiogrāfija

Filtrācijas lietās salīdzinoši bieži atrodas pašrocīgi rakstītas autobiogrāfijas (*автобиография*). To rakstīšana padomju gados bija ļoti izplatīta, stājoties darbā, augstskolā, PSKP, organizācijās, kā arī citviet. Autobiogrāfija bija jāraksta filtrācijas nometnē, bet visbiežāk vietējā pilsētas vai rajona milicijas nodaļā vai izpildkomitejā pēc personas atgriešanās dzīvesvietā. Šis ir viens no retajiem dokumentiem latviešu valodā, jo ne visi prata krievu valodu tik labi, lai spētu pašrocīgi izklāstīt savu dzīves gājumu. Ievērojami, ka autobiogrāfijas lielākoties atrodas tajās lietās, kurās nav nopratināšanas protokolu. Tā var secināt, ka pēc sniegtās informācijas īpatnībām autobiogrāfija vismaz daļēji aizstāj nopratināšanas protokolos esošo informāciju. Tajās personas sniedza ziņas par savu dzimšanas vietu, šķirisko piederību, izglītību, bijušo un pašreizējo dzīvesvietu, dienestu Latvijas Republikas armijā, darba pieredzi, apstākļiem nonākšanai spaidu darbos vai Vācijas militārajā dienestā, ziņas par atrašanos ārvalstīs un tur esošajās nometnēs. Iekļautas arī ziņas par veselības stāvokli pēc pārdzīvotā un atgriešanos Padomju Savienībā. Lai gan teksts rakstīts brīvā formā, tomēr nav izslēgts, ka pastāvēja kāds noteikts šablons vai priekšraksts tam, kādas ziņas obligāti iekļaujamās autobiogrāfijā. Autobiogrāfiju rakstīja pati filtrētā persona ar tinti vai zīmuli. Parasti tā ir vienu līdz divas lapaspuses gara.

Iepazīstoties ar autobiogrāfijām, rodas iespaids, ka filtrējamās personas vēloties sevi pasargāt un veiksmīgi tikt filtrācijai cauri, centušās uzsvērt bērniecību, Latvijas Republikas neatkarības laikā vai

Otrajā pasaules karā pārciestās grūtības, izvairoties kritizēt filtrāciju vai padomju varu. Vērojami pat centieni paust lojalitāti padomju varai. Piemēram:

“No šejienes 1945. gada 24. aprīlī tikām izcelti malā Pillavas ostā (Rītprūsijā). Tad man jau sen bija skaidrs, ka vācu pretošanās ir veltīga. [...] Tagad esmu atradis savām spējām piemērotu nodarbošanos, kurā vēlos strādāt mūsu valsts uzbūves labā,”⁸⁸ –

vai arī:

“1945. gada 28. martā mūs varonīgā Sarkanā armija atsvabināja no vāciešiem”.⁸⁹

Tā kā autobiogrāfija bija līdzeklis, lai noskaidrotu, ko persona veikusi Vācijas okupācijas laikā, tad tajā ir daudz informācijas par attiecīgajā laikā piedzīvotām nacionālsociālistiskā totalitārā režīma pārestībām un represijām pret iedzīvotājiem:

“Darbs bija jāpārtrauc, jo mani nozīmēja tranšeju rakšanas darbos. Mājās atgriezos oktobrī (1944. g.). Bet novembrī vācu žandarmērija atkal saķēra un līdz ar citiem apsardzībā aizdzina uz Krotas pagastu tranšeju darbos. Tanī laikā vecākiem bija pavēle atstāt mājas. Prasīju, lai atļauj atgriezties pie ģimenes, bet to man liedza. Tādēļ bēgu, lai vēl tiktu pie vecākiem. Pēc divām dienām biju atkal savu vajātāju rokās. Man piedraudēja ar iesaistīšanu soda bataljonā.”⁹⁰

Holokaustā cietusī, Rīgā dzimusī ebrejiete Sulamifa Gaļinkina 1948. gada 26. novembrī rakstīja, ka 1941. gada 30. novembrī viņu ievietoja Centrālcietumā, kur kamerā necilvēcīgos apstākļos turēja aptuveni mēnesi, bet vēlāk nosūtīja uz darba nometni. 1944. gada septembrī, kad Rīgai tuvojās Sarkanā armija, viņu aizsūtīja uz Štuthofas nometni, bet tēvu uz Buhenvaldes koncentrācijas nometni, “pēc pārdzīvotā viņa ir darba nespējīga un dzīvo vīra apgādībā”.⁹¹

Autobiogrāfijā norādītās ziņas mēdza pārbaudīt. Piemēram, Vladislavs Amantovs 1946. gada 13. martā autobiogrāfijā ierakstīja, ka šobrīd strādā būvniecības – montāžas trestā *Łeshimpromstroj* par

---

⁸⁸ LVA 1821. f., 2. apr., 41597. l., 1. lp.

⁸⁹ LVA 1821. f., 1. apr., 8228. l., 4. lp.

⁹⁰ LVA 1821. f., 1. apr., 35540. l., 13. lp.

⁹¹ LVA 1821. f., 1. apr., 8227. l., 6. – 8. lp.

namdari. Ievērojot minēto, nosūtīta attiecīgās iestādes kadru daļas priekšnieka parakstīta izziņa IeTK, ka Amantovs tur patiešām strādā.⁹² Ievērojot to, ka Harijs Liepiņš bija nesen atgriezies no Komi Autonomās Padomju Sociālistiskās Republikas (APSR) Vorkutlaga un tikai meklēja darbu, tad biogrāfijā neko par darba vietu nebija minējis, jo filtrācijas punktā tas jau bija zināms. LPSR Mākslas lietu pārvaldes kadru pārvaldes priekšniece desmit dienas iepriekš, 1947. gada 10. februārī, bija nosūtījusi uz filtrācijas punktu izziņu, ka Harijs Liepiņš veic pārrunas, lai kā aktieris uzsāktu darbu Rīgas teātros.⁹³ Arī Arvīds Nusbergs atmiņās raksta, ka viņa autobiogrāfija bija uzrakstīta jau Maskavā, kur izmeklētājs korigējis to, kas tajā jāraksta un kas ir mazsvarīgi. Pēc kartotēkas pārbaudes Rīgā kapteinis Bergmanis līcis uzrakstīt jaunu autobiogrāfiju ar papildinājumiem.⁹⁴

Kopumā autobiogrāfijas vērtējamās kā vērtīgs izziņas avots par konkrēto personu, tomēr tās ir jāvērtē arī kritiski. Jārēķinās, ka tās, lai arī pašrocīgi un brīvā formā rakstītas, ir formāls dokuments, kas ar lielu varbūtības pakāpi neatspoguļo personas patiesās domas un politisko pārliecību. Pamatots pieļāvums, ka filtrējamās personas autobiogrāfijās neatspoguļoja pilnīgi visu informāciju par sevi, izvairoties minēt to, ko padomju režīms varētu uzskatīt par kompromitējošu ziņu.

1.10. Medicīniskās komisijas slēdziens, izziņa

Šajā sadaļā par medicīniskās komisijas slēdzieniem (*заключение/справка*) ētisku apsvērumu dēļ nav minēti konkrēti piemēri. Nedaudzās personu lietās atrodami medicīniskās komisijas slēdzieni par filtrējamās personas, kas nosūtīta piespiedu darbos, veselības stāvokli. Medicīniskajā komisijā bija viens vai vairāki ārsti un pārstāvis no nometnes administrācijas. Slēdzienos ir norādīts medicīniskās komisijas slēdziena veikšanas datums, filtrējamās personas identifikācijas dati – uzvārds, vārds, tēva vārds, dzimšanas gads, dzimšanas vieta –, filtrējamās personas sūdzības par veselības stāvokli, ļoti īsa anamnēze – stāsts par slimības attīstību un slimnieka

⁹² LVA 1821. f., 1. apr., 8233. l., 20., 22. lp.

⁹³ LVA 1821. f., 2. apr., 28779. l., 23. lp.

⁹⁴ Nusbergs, Arvīds. *Atmiņu zīmējumi*. Rīga: Artava, 1996, 559. – 560. lpp.

dzīvi –, diagnoze un slēdziens par veselības stāvokli. Tā kā nometnēs bija jāstrādā smags fizisks darbs, tad šādas medicīniskās apskates mērķis nebija saistīts ar rūpēm par veselību, bet ar nepieciešamību noskaidrot attiecīgās personas darbaspēju, lai nometnes administrācija varētu plānot darbus un izpildīt nometnei noteiktās darba normas.

Ārstu noteiktās diagnozes un piezīmes – distrofija, plaušu fibroze, plaušu tuberkuloze, plaušu karsonis (pneimonijs), stipri novārdzis un avitaminoze – liecina par ilgstoši nepietiekamu uzturu vai pat badu, reizē pārmērīgu darbu aukstumā un vējā. Tomēr svarīgākais bija slēdziens, vai konkrētā persona derīga fiziskam darbam, proti, vai ir darbaspējīga.

1.11. Paraksts par nometnes režīma neizpaušanu pēc atbrīvošanas

Retos gadījumos filtrācijas lietās var atrast parakstītu apņemšanos, sauktu “paraksts”, par nometnes režīma neizpaušanu pēc atbrīvošanas (*ноднуска*). Piemēram, pirms atbrīvošanas 1946. gadā no Vostoklaga Persijam Jonastam⁹⁵, Godfrīdam Rudzītim⁹⁶ un Antonam Zaharevičam⁹⁷ bija jāsniedz paraksts, ka, pirmkārt, apņemas neizpaust ziņas par ieslodzīto iekšējās kārtības noteikumiem un veikto darbu un citiem ieslodzītajiem. Otrkārt, bija jāapliecina, ka nepieņems uzdevumus no ieslodzītajiem. “Paraksta” pārkāpšanas gadījumā bija paredzēta kriminālatbildība atbilstoši KPFSR Kriminālkodeksa 16. pantam kopsakarā ar 121. pantu. “Paraksts” nodrošināja to, ka atbrīvotie vēl gadiem ilgi pēc atbrīvošanas baidījās stāstīt par nometnē piedzīvoto. Gadījumā, ja persona būtu bijusi pieķerta, stāstot par to, ko parakstījusies neizpaust, padomju represīvajām iestādēm būtu bijis pamats ne tikai kriminālatbildības rosināšanai, bet arī attiecīgās personas šantāžai ar mērķi panākt sadarbošanos.

---

⁹⁵ LVA, 1821. f., 2. apr., 50107. l., 8. lp.

⁹⁶ LVA, 1821. f., 1. apr., 66762. l., 10. lp.

⁹⁷ LVA, 1821. f., 2. apr., 50104. l., 11. lp.

1.12. Apliecība

Otrā pasaules kara laikā un vēl ilgi pēc tā PSRS teritorijā nedrīkstēja pārvietoties starp apdzīvotajām vietām bez personu apliecinošiem dokumentiem. Apliecību (*удостоверение*) izsniedza leTK kā pagaidu pasi, lai persona var doties uz savu dzīvesvietu. Nonākot dzīvesvietā, lai saņemtu pasi un pabeigtu filtrāciju, bija jāierodas vietējā milicijas vai leTK nodaļā. Izdotās apliecības ir ļoti dažādas, tomēr visas satur personas galvenos identifikācijas datus – uzvārdu, vārdu, dzimšanas laiku un vietu, no kurienes ieradies, piemēram, no Vācijas, un uz kuriem dodas, proti, dzīvesvietas adrese.⁹⁸

1.13. Dokumentu izmantošanas lapa operatīvo darbinieku, kuri iepazinušies ar arhīva lietu, uzskaitē

Dokumentu izmantošanas lapu operatīvo darbinieku, kuri iepazinušies ar arhīva lietu, uzskaitē (*контрольный лист – учета оперативных сотрудников, знакомившихся с архивным делом*)⁹⁹ lietās ievietoja pēc to nonākšanas VDK arhīvā. Tās galvenais mērķis bija kontrolēt, veicot atbilstošu uzskaiti, tos, kuri iepazīstas ar filtrācijas lietu. Šāda uzskaites lapa bija “pilnīgi slepena”. Tā parasti atrodas lietas sākumā, bet var būt iešūta arī citviet – lietas vidū vai ievietota aploksnē lietas beigās.

Minētais dokuments pierāda, ka filtrētās personas saskarsme ar VDK nebeidzās līdz ar atbrīvošanu no filtrācijas nometnes, bet turpinājās gandrīz visu dzīvi. VDK paturēja operatīvo interesi par filtrētajiem vīriešiem līdz 80 gadu vecumam, bet sievietēm līdz 75 gadu vecumam. Personu lietās redzamas vēlākajos gadu desmitos VDK darbinieku veiktās atzīmes dokumentu izmantošanas lapās, norādot atzīmi izdarījušā darbinieka vārdu, datumu un iepazīšanās ar lietu iemeslu. Minētais liecina par PSRS īstenoto kolektīvās vainas principu un kontroli pār filtrācijā bijušajiem un viņu tuvākajiem radniekiem kā “politiski neuzticamām” personām. Izvirzīta hipotēze, ka atzīmes dokumentu izmantošanas lapās liecina:

---

⁹⁸ LVA, 1821. f., 1. apr., 8223. l., 6. lp.

⁹⁹ Jāievēro, ka tā nav LNA LVA dokumentu izmantošanas lapa.

„...ar lietām iepazīnās, saņemot informāciju par konkrēta cilvēka politiski neizturētu rīcību, šo personu vervējot par ziņu pienesēju, personai un tās tuvākajiem radniekiem formējot dokumentus izbraukšanai uz ārzemēm vai uzņemot ārzemju viesus no tām, vēloties strādāt uz tālbraucējiem kuģiem vai iesaucot dienestā jūras un iekšlietu karaspēkā. Personālās (filtrācijas) lietas izskatīja arī pirms atļauju došanas strādāšanai ar kopējamo aparāturu, strādāšanai slepenos objektos vai ārzemniekus apkalpojošā sfērā un citos līdzīgos gadījumos.”¹⁰⁰

Šādas atzīmes VDK veica līdz tās likvidēšanai 1991. gada 24. augustā.

Šāda rīcība ļauj filtrētajiem un viņu tuviniekiem izskaidrot tādus “savādus” notikumus viņu dzīvē padomju laikā, kā grūtības tikt vēlamā darbā, iestāties augstskolā, atteikuma saņemšanu izbraukšanai uz ārzemēm. Pēc šīm lietām var mēģināt noteikt “aktīvos” VDK darbiniekus, kuri tieši īstenoja represēto kontroli, bet ne vienmēr tas ir iespējams, jo ieraksti dokumentu izmantošanas lapās ir izdarīti steidzīgi un sliktā rokrakstā, kā arī VDK darbinieki bieži norādīja tikai uzvārdu. Izmantojot citus avotus, sevišķi LNA LVA atrodamo Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (LKP CK), Rīgas, Daugavpils, Jelgavas, Liepājas, Rēzeknes, Ventspils pilsētu partijas komiteju, Latvijas Ļeņina Komunistiskās Jaunatnes Savienības (LĻKJS) fondu kartotēku (1944 – 1990)¹⁰¹, iespējams identificēt tos filtrācijas lietu skatījušos VDK darbiniekus, kuri bija LKP biedri.

1962. gada 20. novembrī Jura Viļņa lietā esošajā “kontroles lapā”, kurā parakstījies kāds Rudzītis, LPSR VDK Liepājas pilsētas nodaļas darbinieks, kā iemeslu, lai iepazītos ar lietu, viņš norādījis “pārbaudi”, un rezultātā “sastādīta izziņa”.¹⁰²

Lietā nav norādīts, kas tā par izziņu un kam tā domāta, tomēr var secināt, ka Rudzītis ar šo lietu iepazīnies un, visticamāk, sagatavojis arī izziņu atbilstoši LPSR VDK Liepājas pilsētas nodaļas majora U. Ruļļa (pilns vārds nav minēts) rīkojumam. 1962. gada 21. oktobrī U. Rullis LPSR VDK arhīva un uzskaites daļai lūdza atsūtīt Jura Viļņa lietu uz Liepāju, lai ar to “iepazītos”,¹⁰³ bet 9. novembrī Rudzītis parakstījies,

¹⁰⁰ Beika, Aivars. “Filtrācijas dokumenti liecina”, *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1, 1994, 48. lpp.

¹⁰¹ LVA, LKP CK, Rīgas, Daugavpils, Jelgavas, Liepājas, Rēzeknes, Ventspils pilsētu partijas komiteju, LĻKJS fondu kartotēka (1944 – 1990).

¹⁰² LVA, 1821. f., 1. apr., 47221. l., 1. lp.

¹⁰³ LVA, 1821. f., 1. apr., 47221. l., 16. lp.

ka šo lietu saņēmis¹⁰⁴. Šajā kartotēkā atrodami padomju perioda LKP augstākie darbinieki un funkcionāri, tā saucamā “nomenklatūra”, kā arī LĻKJS (Komjaunatnes) augstākās amatpersonas. Ar šīs kartotēkas palīdzību bija iespējams identificēt arī VDK darbinieku Rudzīti. Ar 1953. gada 29. decembrī aizpildītās LKP kadru uzskaites anketas¹⁰⁵ palīdzību noskaidrota viņa identitāte – Uldis Rudzītis Mārča dēls, dzimis 1927. gadā. Lai arī kadru anketā nav norādes par darbu VDK, tomēr iepriekšminētajā kartotēkas kartītē ir norāde, ka Uldis Rudzītis 1958. gadā nosūtīts VDK rīcībā.¹⁰⁶ No 1958. gada 2. līdz 8. jūlijam LKP CK biroja sēdēs lemtā par “Republikāniskās partijas skolas un Padomju partijas skolas absolventu nosūtīšanu darbā” redzams, ka reizē ar četriem citiem partijas skolas absolventiem Uldis Rudzītis norīkots darbā LPSR VDK.¹⁰⁷

Ir lietas, kurās nav atrodamas dokumentu izmantošanas lapas, bet tādas ir bijušas. Uz to norāda VDK 10. (arhīva) daļas norādījumi pēc iepazīšanās ar lietu veikt atzīmes “kontroles lapā”.¹⁰⁸ Vairāki jautājumi paliek atklāti: kur dokumentu lapas pazudušas un vai tās steigā visas būtu mēģināts iznīcināt, vēl atrodoties VDK arhīvā. Noteikti būtu pastiprināti jāpievērš uzmanība tām lietām, kurās šie dokumenti vēl saglabājušies, jo daudzviet tie pat nav numurēti un lietas aizmugurē esošajās LNA LVA apliecinājuma lapās to esība nav fiksēta.

Piemēram, par Andreja Zelča lietu VDK interesējās trīs reizes. Ja dokumentu izmantošanas lapa būtu pazudusi, tad par to nekad vairs neuzzinātu, jo šajā lietā nav citu dokumentu, kas liecinātu par VDK interesi par attiecīgo personu pēc filtrācijas beigām. Pirmo reizi VDK par viņu interesējās 1964. gada 22. maijā. LPSR VDK Ludzas rajona nodaļas kapteinis esot pārbaudījis “signālu par Zelča piedalīšanos padomju partizānu nogalināšanā”, par ko sagatavojis izziņu. Otrā reize bija 1969. gada 18. septembrī, kad LPSR VDK specdaļas izmeklētājs sagatavoja “plašu izziņu” par kādu “Ivisalu J. O.”. Trešā reize bija

---

¹⁰⁴ LVA, 1821. f., 1. apr., 47221. l., 15. lp.

¹⁰⁵ LVA, PA-15500. f., 3. apr., 9. l., 51. lp.

¹⁰⁶ LVA, LKP CK, Rīgas, Daugavpils, Jelgavas, Liepājas, Rēzeknes, Ventspils pilsētu partijas komiteju, LĻKJS fondu kartotēka (1944 – 1990).

¹⁰⁷ LVA, PA-101. f., 21. apr., 29. l., 15. lp.

¹⁰⁸ LVA, 1821. f., 1. apr., 46721. l.

1971. gada 18. novembrī, kad VDK specdaļas majors Lukins iepazinās ar lietu sakarā ar A. Zelča dēla braucienu ārzemju komandējumā.¹⁰⁹

Nerimstoša VDK interese pēc atbrīvošanas no filtrācijas bija par Dailes teātra aktieri, mobilizēto bijušo gaisa spēku izpalīgu Hariju Liepiņu, par kura lietu, spriežot pēc dokumentu izmantošanas lapas, VDK interesējās sešas reizes. 1959. gada 4. februārī VDK 4. daļas 4. nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais Kokorevičs iepazinās ar viņa lietu saistībā ar nepieciešamību iepazīties vervēšanas nolūkā, par ko sagatavojis izziņu pēc lietas materiāliem. Tāpat ar lietu 1968. gada 11. jūlijā iepazinies izmeklētājs Zaicevs. 1976. gada 12. maijā viņa anketu pārbaudījis 5. daļas 2. nodaļas operatīvais pilnvarotais Teibe. 1977. gada 28. novembrī ar lietu iepazinusies VDK 10. (arhīva) daļas inspektore Provorova. Tajā pašā dienā VDK 5. daļas virsnieks iepazinies ar lietu sakarā ar "lēmumu par nopratināšanu", bet divus gadus vēlāk 1979. gada 2. oktobrī Rubļevs iepazinies ar lietu sakarā ar braucienu uz ārzemēm.¹¹⁰

1944. gada 3. augustā Sarkanās armijas gūstā nonāca Latvijas lēģiona 19. divīzijā dienējušais Arnolds Krims.¹¹¹ 1983. gada 2. novembrī, 39 gadus pēc filtrācijas beigām, PSRS VDK sevišķās nodaļas 74162. kara daļas (Leņingradā) priekšnieks pulkvedis V. S. Jurmanovs sakarā ar karadienestā iesauktā iepriekšminētā Arnolda Krima dēla pielaidi režīma objektam lūdz iepazīšanās nolūkā izsūtīt attiecīgo filtrācijas lietu un otra dēla aģentūras lietu Nr. 25810.¹¹² Atbildē 10. novembrī LPSR VDK 10. (arhīva) daļas priekšnieka vietnieks apakšpulkvedis A. J. Upenieks nosūta Arnolda Krima filtrācijas lietu, bet norāda, ka aģentūras lieta Nr. 25810 glabājas LPSR leM arhīvā. Arī šajā lietā dokumentu izmantošanas lapa nav saglabājusies, bet atzīmēm dokumentu izmantošanas lapā bija jābūt veiktām.¹¹³ Katrai operatīvajai iestādei varēja būt aģentūra, kas sekmēja iestādes operatīvo darbību. Šajā gadījumā persona, kam bija aģentūras lieta, varēja sadarboties ar miliciju vai kādu citu LPSR leM pakļautu iestādi, lai ziņotu un palīdzētu atklāt noziedzīgus nodarījumus

---

¹⁰⁹ Dokumentu izmantošanas lapa. LVA, 1821. f., 1. apr., 55517. l.

¹¹⁰ LVA, 1821. f., 2. apr., 28779. l., 24. lp.

¹¹¹ LVA, 1821. f., 2. apr., 41606. l., 1. lp.

¹¹² LVA, 1821. f., 2. apr., 41606. l., 5. lp.

¹¹³ LVA, 1821. f., 2. apr., 41606. l., 6. lp.

vai arī uzraudzīt ar to veikšanu saistītās darbības. Nav arī izslēgts, ka viņš varēja atrasties VDK ārštata ziņotāju aģentūras kartotēkā. Tomēr, lai apstiprinātu šādu hipotēzi, būtu jāiepazīstas ar to dokumentu daļu, kas šobrīd glabājas Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrā (TSDC) un kas joprojām nav zinātniskajai izpētei pieejama. Šajā gadījumā Arnolda Krīma un Alekseja Zelča filtrācijas lietas ilustrē, kā VDK paturēja operatīvo interesi vairāku desmitu gadu garumā ne tikai par filtrētām personām, bet arī par viņu bērniem.

Lai atbildētu uz jautājumu, vai personas dienests latviešu leģionā un vēlākā atrašanās filtrācijā, kas padomju režīma izpratnē nozīmēja apšaubāmu reputāciju, politisku neuzticamību, varēja būt iemesls liegumam šādas personas bērnam dienēt VDK karaspēkā, studēt augstskolā vai apmeklēt ārvalstis, jāveic padziļināta izpēte, izmantojot papildus avotus un konfrontējot ar tiem filtrācijas lietas materiālus.

1.14. Personīgās lietas

Nereti lietām pievienotas kratīšanā atņemtās personīgās lietas. Kā jau iepriekš minēts, tie varēja būt personas dokumenti, fotogrāfijas, vēstules, vērtlietas un citas personīgās lietas, ko filtrētā persona nedrīkstēja paturēt savā rīcībā, kā arī lietas, kas varēja kalpot par pierādījumu sadarbībai ar nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīmu. Tāds personas dokuments kā Vācijas karavīra grāmatiņa bija tiešs un neapstrīdams pierādījums par “nodevīgu rīcību”, proti, dienestu Vācijas armijā. Atlika vēl tikai noskaidrot, vai dienests bija brīvprātīgs un vai cīnījās pret Sarkanu armiju. Derīgus personas dokumentus, kā, piemēram, pasi, konfiscēja, lai persona neizvairītos no pilnīgas filtrācijas iziešanas, jo tikai pēc pases saņemšanas cilvēks varēja uzsākt pilnvērtīgu dzīvi, tostarp brīvi pārvietoties, dabūt pierakstu dzīvesvietā un atrast darbu.

Serafimai Grantei atņemtās fotogrāfijas, uz kurām redzami vīrieši uniformās, bija ar personiski sentimentālu nozīmi, jo uz tām – priekšpusē vai aizmugurē – bija rakstīti novēlējumi, piemēram, “par mīļu atmiņu”¹¹⁴. Ievērojot to, ka fotogrāfijās norādītie datumi sakrita

---

¹¹⁴ LVA, 1821. f., 1. apr., 1821. l., 21. – 23. lp.

ar Vācijas okupācijas laiku un attēlos redzami vīrieši bija uniformās, viņa bijusi turēta aizdomās kā iespējamā kolaborante. Savukārt Jānim Kalnakārklim atņemtā fotogrāfija¹¹⁵, kur viņš redzams ar svastiku uz rokas, bija galvenais aizturēšanas iemesls un pierādījums kolaborācijai.

1.15. Slēdziens filtrācijas lietā

Gandrīz katrā lietā atrodams slēdziens filtrācijas lietā (*заключение по фильтрационному делу*), kurā filtrācijas komisijas amatpersonas norādīja, vai filtrācijas laikā iegūtas kompromitējošas ziņas par personu. Ja tādu nebija, personu atbrīvoja un nosūtīja uz dzīvesvietu, bet, ja atrada ko kompromitējošu, to nosūtīja tālākai kriminālvajāšanai. Ja lietā atrodas citi dokumenti, tad slēdziens nekādu papildus informāciju nesniedz.

1.16. Dokumenti pēc Latvijas Republikas neatkarības atgūšanas

Vairumā filtrācijas nometnēs bijušo lietās kā pēdējie atrodas dokumenti, kas sagatavoti pēc Latvijas Republikas neatkarības atgūšanas. Tie parasti sastāv no diviem uz LVA veidlapām pašrocīgi rakstītiem dokumentiem – iesnieguma izziņas sniegšanai par dienestu Vācijas armijā un atrašanos filtrācijā un prasītās izziņas.¹¹⁶ Šajos dokumentos norādītās ziņas ir rakstītas, ievērojot lietā atrodamo informāciju. Vienīgā jauniegūstamā informācija ir iesniedzēja dzīvesvietas adrese.

Retos gadījumos tomēr var atrast pašrocīgi rakstītus plašākus iesniegumus arhīvam, kuros jau parādās ļoti sīkas detaļas par dienestu un filtrācijā pārdzīvoto. Andrejs Zelčs 1992. gadā rakstīja, ka 1943. gada vasarā brīvprātīgi iestājies Latviešu sapieru bataljonā, aprakstīja, kādi bijuši viņa pienākumi, kā kritis sarkanarmiešu gūstā un cik grūti apstākļi bija filtrācijas nometnē.¹¹⁷ Šādi ar lielu laika atstarpi rakstīti iesniegumi jāvērtē kritiski, jo atsevišķas ziņas var būt aizmirsušās, bet citas “apaugušas” ar vēlākās dzīves pieredzi, uzskatiem, sabiedrības skatījumu, aktualitātēm. Piemēram, iesniegumā A. Zelčs norāda, ka

¹¹⁵ LVA, 1821. f., 1. apr., 56713. l., 47. lp.

¹¹⁶ LVA, 1821. f., 1. apr., 55830. l., 16. – 17. lp.

¹¹⁷ LVA, 1821. f., 1. apr., 55517. l., 17. lp.

bataljonā iestājies 1943. gada vasarā, lai gan, vadoties no lietas materiāliem, tas noticis vairāk nekā gadu agrāk – 1942. gada martā.¹¹⁸

2. Pētniecības perspektīvas

Filtrācijas lietu turpmāko pētniecību, pēc autora ieskatiem, varētu iedalīt divās grupās – nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika pētniecība un padomju represiju vēsture.

2.1. *Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika pētniecība*

Ievērojot to, ka filtrācijas procesa laikā detalizēti izzināja visu, ko persona veikusi Vācijas okupācijas laikā, tad likumsakarīgi, ka filtrācijas lietas var kalpot par attiecīgā laika izziņas avotu.

Filtrācijas lietas var kalpot kā avots militārai vēsturei. Dokumentos – anketās, nopratināšanas protokolos un konfiscētajos personīgajos dokumentos – atrodamas ziņas par Vācijas armijā dienējušo motivāciju dienēt, informācija, vai dienests bijis brīvprātīgs vai persona ir mobilizēta. Nopratināšanas protokolos atrodas plašs dienesta gaitu izklāsts, kā arī minētas vietas, kur persona dienējot atradies. Aizturēšanas protokolos un nopratināšanas protokolos parādās plašākas ziņas par dezertēšanas gadījumiem vai cita veida informācija par dienesta izbeigšanu Vācijas armijā, kā arī tas, ko persona darījusi pēc Vācijas kapitulācijas un gūstā krišanas vai aizturēšanas. Filtrācijas lietas var kalpot kā papildus izziņas avotu Otrā pasaules kara militārajā vēsturē, latviešu leģiona izpētē. Daudzas lietas ietver stāstu par laiku no dienesta uzsākšanas līdz dienesta izbeigšanai, nonākot padomju gūstā.

Filtrācijas lietas sniedz ziņas par Vācijas represijām pret civiliedzīvotājiem. Anketās, nopratināšanas protokolos un autobiogrāfijās ir ziņas par Vācijas represijām pret Latvijas iedzīvotājiem, piemēram, nosūtīšanu spaidu darbos un ievietošanu koncentrācijas nometnēs. Filtrācijai bija pakļauti arī ebreji, kuri bija atbrīvoti no koncentrācijas nometnēm Polijā, Vācijā un citviet, tāpēc filtrācijas lietas ir papildus izziņas avots holokausta pētniecībā.

---

¹¹⁸ LVA, 1821. f., 1. apr., 55517. l., 1. lp.

Kolaborācija ar nacionālsociālistiskās Vācijas režīmu ir vēl viens temats, kas arī izziņāms ar filtrācijas lietu palīdzību. Anketas, nopratināšanas protokoli un autobiogrāfijas var atklāt atsevišķu personu kolaboracionismu vai iesaistes līmeni sadarbībā ar Vācijas varas iestādēm un attiecīgo personu motivāciju.

2.2. Padomju represiju vēsture

Filtrācijas lietu dokumentu analīze var sniegt arī nopietnu informāciju par padomju represijām.

Lai veiktu padziļinātu pētniecību, sākotnēji būtu jāveic statistiskie pētījumi par filtrāciju pieredzējušām personām. Būtu nepieciešams izveidot datubāzi, kā tas ir izdarīts attiecībā uz citiem Latvijas represētajiem – deportētajiem un krimināli sodītajiem. Lai gūtu kaut nelielu, bet objektīvu ieskatu par filtrācijai pakļautajiem, to dzimumu, vecumu, “nodarījumu” u.tml., jāveic struktūranalīze, izskatot 58421 lietu vai vismaz to daļu. Ieskats par vienu no filtrēto kategorijām – leģionāriem – jau ir veikts, 1993. gadā aptaujājot 1225 no 11 500 tolaik vēl dzīvajiem bijušajiem leģionāriem. Šajā pētījumā¹¹⁹, izmantojot filtrācijas lietas, apkopoti dzimšanas dati, ziņas par dzīvesvietu, iesaukšanu leģionā vai citādu iesaistīšanos Otrajā pasaules karā, dienesta gaitām, nonākšanu un atrašanos gūstā un personas tālākajām gaitām, atstājot gūsta vietu. Veicot anketēšanu, iegūta informācija par bijušo leģionāru dzīves gaitām.

Konfrontējot filtrācijas lietu dokumentus ar atmiņām un citiem avotiem, var gūt pilnīgāku ainu par filtrācijas norisi un dokumentu saturu, sevišķi par tajos ietvertās informācijas ticamību.

Filtrācijas lietu dokumenti, sevišķi dokumentu izmantošanas lapas, aģentūras ziņojumi, iekšējā sarakste, uzdotie jautājumi, veiktās atzīmes dokumentos, ilustrē VDK darbību un tās metodes. Atsevišķos gadījumos, izmantojot citus LKP un VDK dokumentus, iespējams noteikt arī atsevišķu VDK darbinieku personības un darbības motīvus.

Filtrācijas lietas ir nozīmīgs avots arī ģimenes vēstures pētniecībai. Kopš filtrācijas jau ir pagājuši 70 gadi, vairāk kā 58 000 filtrēto pēcnācējiem, kurus no filtrācijas laiku nu jau šķir divas līdz

---

¹¹⁹ Vilcinš, Tāivaldis. “Latviešu leģionārs 50 gadu pēc kara. Socioloģisks aspekts”, *Latvijas Arhīvi*, Nr. 2, 1994, 32. – 40. lpp.

četras paaudzes, ir iespēja plaši izpētīt savu ģimeņu vēsturi un veikt ģenealoģisku izziņu. Paredzams, ka politiski represēto personu dokumenti nākotnē tiks izmantoti arvien biežāk tieši šādam mērķim.

Nopietni pētāmi arī filtrācijas juridiskie aspekti, nosakot kaut vai to, kas ir filtrācija – administratīvā izsūtīšana vai kriminālsods –, kā arī novērtējot filtrēto personu statusu padomju juridiskās doktrīnas izpratnē un filtrācijas atbilstību “sociālistiskajai likumībai”.

Secinājumi

Filtrācijas dokumenti liecina, ka filtrācijas pamatmērķis nebija nacionālsociālistiskās Vācijas kolaborantu identificēšana un sodīšana, bet gan viena no padomju totalitārās varas izpausmēm pret atbrīvoto un okupēto teritoriju iedzīvotājiem. Sarkanarmiešu gūstā kritušajiem leģionāriem karš beidzās krietni vēlāk nekā 1945. gada 8. maijā, jo viņiem vēl bija jāizcīna cīņa par savu dzīvību filtrācijas nometnēs skarbos apstākļos. Spriežot pēc ārstu diagnozēm medicīniskās komisijas slēdzienos, nometnēs ieslodzīto ikdiena bija smags darbs necilvēcīgos apstākļos un nepietiekams uzturs. Tas viss bija veikts karā izpostītās padomju infrastruktūras atjaunošanas un industrializācijas vārdā.

Nacionālsociālistiskās Vācijas upuriem – koncentrācijas nometnēs ieslodzītajiem un spaidu darbos nodarbinātajiem Latvijas iedzīvotājiem – atgriešanās Latvijā nozīmēja pazemojošu birokrātisku procedūru veikšanu vai pat atkārtotu represēšanu.

IeTK izmeklētāji, kuri pārsvarā slikti pārzināja Latvijas apstākļus, darbojās pēc iepriekš izdomāta scenārija un uz katru filtrējamo raudzījās ar aizdomām caur padomju režīma ideoloģijā radītu klišeju prizmu. To parāda gan veidlapās esošie, gan izmeklētāju pratināšanās uzdotie jautājumi un pierakstīto atbilžu interpretācija.

VDK izmeklētāju veiktās atzīmes dokumentu izmantošanas lapās, meklējot kompromitējošus faktus, norāda uz to, ka no filtrācijas nometnes atbrīvotie un pat viņu ģimenes locekļi joprojām bija pakļauti totālai kontrolei kā “politiski neuzticami”. Gan dokumentu izmantošanas lapas, gan arī citi dokumenti filtrācijas lietās atklāj represiju veicējus, to, kuras VDK struktūras un kuri konkrēti darbinieki to veica. Neskatoties uz tādiem sarežģījumiem filtrācijas lietu

pētniecībā kā milzīgais neaprstīto dokumentu apjoms, lietu atlases grūtības un visu VDK dokumentārā mantojuma dokumentu grupu nepieejamība zinātniskai darbībai, nākotnes pētniecības perspektīvās ietilpst nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika pētniecība, iekļaujot militāro vēsturi, veiktās represijas un holokaustu. Tikpat perspektīva ir padomju represiju vēstures un VDK darbības izpētes turpināšana, apkopojot datus par filtrāciju pieredzējušām personām, konfrontējot filtrācijas lietas ar citiem avotiem, sevišķi vēl dzīvu palikušo atmiņām, izpētot filtrācijas juridiskos aspektus. Jāveicina filtrāciju pieredzējušo pēcnācēju iespējas pētīt savu ģimeņu vēsturi patstāvīgi un pieaicinot pieredzējušus pētniekus.

Analysis of the documents of the fund of the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia 'Personal files on inhabitants of Latvia detained in the screening-filtration stations and camps of the USSR NKVD'

The purpose of this report is to analyze the personal files of those that have gone through the screening-filtration stations and camps of the USSR NKVD (hereinafter – filtration) and the content, physical condition and perspectives for future research concerning those documents.

91 034 persons were sent through filtration. This consists of almost half of the repressed inhabitants of Latvia. Thus, filtration has caused significant damage to the Republic of Latvia.

The personal files of filtration were created at the end of World War II. The persons subjected to filtration were those who had served in the army of Nazi Germany or who had been captured by the armies of the USSR or allies and had returned to the USSR. Persons also subjected to filtration included soldiers of the army of the USSR captured by the army of Nazi Germany, persons which were sent to forced labour in Germany and those who were arrested on suspicious grounds. The personal files of filtration include standard Soviet documents such as protocols for detention; search and interrogation protocols; internal correspondence between Soviet institutions; as well as statements and lists of seized property. Personal files of filtration have also included the documents and photos that were confiscated at the time of arrest or were obtained in another way and which could prove an instance of collaboration with the occupation regime of Nazi Germany. Compared to other personal files of repressed persons deposited in the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia – criminal cases and deportation files – the personal files of filtration have been studied the least.

This report contains document analysis of the personal files of filtration. Interrogation protocols and questionnaires provide

information on a person and his past, mainly on his actions during the time period of the occupation by Nazi Germany starting from 1941 until 1944 and 1945. For example, these contain information concerning service in the military formations of Nazi Germany. Thus, these documents are sources that can clarify the facts about military service. Similarly, the documents contain information on the sending of individuals to forced labour and concentration camps. At the same time, interrogation protocols provide information on the standard questions of investigators and biased recorded answers. Altogether, the filtration documents illustrate the biased procedures of the NKVD.

Filtration cannot be considered as being a legitimate procedure for ascertaining Nazi war criminals or the principal Nazi collaborators. Instead, filtration should be treated as a demonstration of power towards the inhabitants of an occupied territory. Thus, the actions of the investigators demonstrate little except Soviet stereotypes and *clichés*.

The legacy of filtration followed a person throughout the rest of their life. Operative interest lasted until men reached the age of eighty. For women, this interest ceased at the age of 75. This has been proven by remarks made by KGB employees in personal files in later decades. In these cases, the documents provide information on the name of the employee and the date and reason for the examination of a personal file. This altogether testifies that the USSR deemed the application of collective guilt through the controlling of filtered persons and their closest relatives as politically unreliable. The remarks show that the KGB kept an interest in most of these documents until 24 August 1991, when the KGB was announced as illegal and responsible for crimes committed against inhabitants of Latvia.

Совершенно секретно

НКО — СССР

Отдел контрразведки „СМЕРШ“
Спецлагеря № 0316

Секрет

20
Вилкин. и

Фильм трагический
с участием
В. В. Вилкина

УЧЕТНОЕ ДЕЛО № 17268

Криве
Арчонде Авцетович

~~секрет~~

41606

Зарегистрировано 7. 12 1945 г.

Сдано в архив _____ 194 _____ г.

Арх. № ~~77687~~ Валмиерский уезд
Вилкинское вол.

LĀTVIJAS VALSTS ARHĪVS

F. Nr. 1827

Apz. Nr. 2

Lieto Nr. 41606

SARK MO tr.

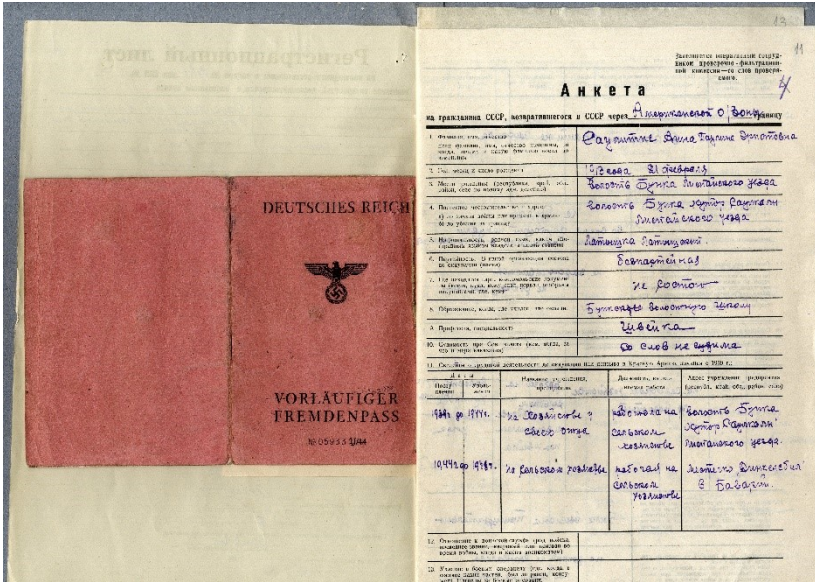
24/8

Сов. секретно

Контрольный лист
 учета оперативных сотрудников, знакомившихся с архивным
 делом № 28719

Дата	Орган, управление, отдел, должность, фамилия и инициалы	В связи с чем ознакоми-вается с делом	Что сделано по делу: составлена справка, сделана выписка, снята копия (указать лист дела)	Расписка об ознакомлении с делом
4/II-59	Канонервич. - ст. упр. Чотур. в Чотурала по при. см. 1-сер	В связи с изучением на территории Кировской обл.	Составлена справка, сделана выписка, снята копия	<i>[Signature]</i>
11/III-59	Ухнов. - Засильев	по справкам	снята копия	<i>[Signature]</i>
12/V-76	Т. Тарасов - ст. упр. 2-й отд. 5-й див. КГБ Латвии	по выписке	снята копия	<i>[Signature]</i>
28/II-77	и.и.и. Проворова 10 отд. КГБ Латвии см. 1-сер	по справкам	снята копия	<i>[Signature]</i>

121

ВНЕШНИЙ МИНИСТЕРСТВО
 СССР
 ПОСЛАНИЕ - ПРИКАЗЫ
 ИЛИ ПРИКАЗЫ СВОИМИ
 СЛОВО

АНКЕТА

на гражданство СССР, выданных в СССР через Андрейчиковой О. Вольвичу

1. ФИО заявителя, дата рождения, место рождения, образование, место работы, место жительства, гражданство	<u>Ольга Ивановна Андреевична Андрейчикова</u>		
2. Пол, возраст, семейное положение	<u>Женщина 31 лет</u>		
3. Место рождения (указывается при наличии, если не указано, то указывается место рождения родителей)	<u>Волгоградская область, Волжский район</u>		
4. Работает, учится или нет? Если работает, указать наименование предприятия, организации, учреждения, должности, специальности	<u>Работает в школе №10 в Волгограде</u>		
5. Национальность, раса, язык, место рождения родителей (указывается при наличии)	<u>Украинская национальность</u>		
6. Работала ли в военное время в тылу или на фронте (указывается при наличии)	<u>не работала</u>		
7. Работала ли в военное время в тылу или на фронте (указывается при наличии)	<u>в тылу работала</u>		
8. Работала ли в военное время в тылу или на фронте (указывается при наличии)	<u>в тылу работала</u>		
9. Работала ли в военное время в тылу или на фронте (указывается при наличии)	<u>в тылу работала</u>		
10. Работала ли в военное время в тылу или на фронте (указывается при наличии)	<u>в тылу работала</u>		
11. С какого года проживает в СССР? По какой причине? Где и кем работала в СССР?	1941 г. - 1944 г.	в тылу работала в школе №10 в Волгограде	в тылу работала в школе №10 в Волгограде
	1944 г. - 1948 г.	в тылу работала в школе №10 в Волгограде	в тылу работала в школе №10 в Волгограде
12. Работала ли в военное время в тылу или на фронте (указывается при наличии)			
13. Работала ли в военное время в тылу или на фронте (указывается при наличии)			

121

Лити задержанным 3

1945 года Май Вдвиз Я омер уполномочен-
ный ОВР, смержи 1980д и-ид Сержанец
в присутствии рязового Ретина составил
настоящий акт о нижеизложенном:

В хуторе Тавотники, Скруженский волосты
идержали в гроджанской тюрьме Лемени
арий 1997 год, рожденный, родорый слу-
жил в немецкой армии, а зело работни-
ком у Горшевского Лиео. В армийно
и немцами немал при следующих обстоя-
тельствах: Когда наши войско в 1944г.
взяли тукумис и отрезали Ригу, Лемени
арий перебежал вместе с друзьями попал в
руку немцев в тюрьму в Тукумисе и после
свобождения через 10 дней перебежал
к немцам с друзьями и прибыл в Ригу, где
был взят в немецкую армию

18.05.45. от ун. ОВР смержи
1980д и-ид Сержанец /Сержанец/
Рязовый Ретин /Ретин/

LIETAS Nr. 8223 APLIE

Lietā iešūtas (ievietotas) 23/62

tai sk

izlais

+

Lietas

Lapu aizpilc

2004.

paraksta atšifrējums

3 10

ПОДПИСКА

4 г

1946 г. Августа м-ца 7 дня, я нижеподписавшийся

Рудзитис Захарий Иванович

о настоящую повписку в том, что по освобождению из Восток-
лага МВД обязуюсь:

1. Не разглашать сведений о режиме содержания спецконтин-
гента, правилах внутреннего распорядка и работах, выполнявшихся
мною и другим спецконтингентом,

2. Не брать поручений от спецконтингента.

Об ответственности за нарушение по ст. 16—121 УК РСФСР
не объявлено.

Подпись Т. Рудзитис

Принадлежащие мне вещи и деньги при освобождении получил
полна, претензий к администрации Востоклага МВД не имею.

Подпись Т. Рудзитис

7 "августа" 1946 г.